

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.651:069(497.4-4)

Prejeto: 19. 8. 2018

Jernej Kotar

dr., kustos, Narodni muzej Slovenije, Prešernova 20, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: Jernej.Kotar@nms.si

Vladarski pečati iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije

IZVLEČEK

V prispevku je predstavljenih petnajst vladarskih pečatov, shranjenih v Narodnem muzeju Slovenije, pri čemer gre za trinajst originalnih primerkov in dva poznejša odlitka. Gradivo obsega le manjši del krovnice zbirke pečatov in pečatnikov ter do sedaj še ni bilo deležno temeljitejše obravnave. Pri predstavitvi posameznih primerkov je pozornost namenjena njihovi fizični obliki, umetnostnozgodovinski analizi, raziskavi provenience in poskusu čim bolj natančne datacije. Prispevek se ukvarja tudi z grboslovnimi raziskavami, saj so vladarski pečati pomemben vir zanje.

KLJUČNE BESEDE

pečat, pečatnik, grb, sfragistika, heraldika

ABSTRACT

RULERS' SEALS FROM THE COLLECTION OF THE SLOVENIAN NATIONAL MUSEUM

The contribution presents fifteen rulers' seals kept by the National Museum of Slovenia which include thirteen original specimens and two subsequent casts. The materials, comprising a small part of the general collection of seals and signets, have so far not been thoroughly examined. Each specimen is described in terms of its physical shape, art historical analysis and provenance, as well as with an aim to provide a most accurate dating. The contribution also deals with heraldic research, for which rulers' seals constitute an important source.

KEY WORDS

seal, signet, coat of arms, sphragistics, heraldry

Uvod

Narodni muzej Slovenije v Ljubljani danes v svojih depojih hrani sedemintrideset pečatov, ki tvorijo manjši del krovne zbirke pečatov in pečatnikov. V primerjavi z drugimi, predvsem tujimi muzejskimi in arhivskimi ustanovami je teh predmetov v omenjeni instituciji zelo malo in do sedaj še niso bili deležni temeljite obravnave. Nekoliko več pozornosti je bilo namenjene pečatnikom, ki predstavljajo glavnino zbirke, med njimi pa je kar nekaj zelo zanimivih primerkov.¹ Namen pričujočega članka ni predstavitev vseh sedemintridesetih predmetov, ker bi to znatno preseгло razpoložljivi prostor, ampak le prikaz vladarskih pečatov. Ti so s petnajstimi primerki daleč najboljše zastopani, saj tvorijo kar 40,5 % zbirke. Zaradi vrhunske izdelave in velike sporočilne vrednosti so pomemben zgodovinski vir in si zato zaslužijo, da si jih nekoliko pobližje ogledamo.

Kljub majhnemu številu predmetov je to gradivo izjemno zanimivo in dokaj raznovrstno. Glede na način nastanka se deli na dva dela, in sicer na trinajst originalnih pečatov in dva mlajša odlitka. Če za začetek zgodnjega novega veka na slovenskem ozemlju vzamemo leto 1493, ko je deželno knežjo oblast v habsburških dednih deželah prevzel Maksimilijan I., lahko ugotovimo, da zbirka ne vsebuje niti enega pečata srednjeveških vladarjev. S pomočjo temeljito opravljene analize so bili identificirani vsi obravnavani predmeti, zato njihova vsaj približna datacija ne predstavlja večjih težav. Povsem natančna določitev časa njihovega nastanka ni mogoča, ker se dokumenti, na katerih so bili obešeni, niso ohranili. S pritegnitvijo primerjalnega gradiva in z upoštevanjem vseh okoliščin se da dokaj točno ugotoviti, v katerem obdobju svoje vladavine in za kakšne namene so posamezni vladarji izstavljali dotično serijo pečatov. Glede na čas nastanka so predstavljeni originalni primerki precej enakomerno razporejeni od konca 15. do začetka druge tretjine 19. stoletja, glavnina pa izvira iz 17. stoletja. Pomembno je tudi vprašanje njihove provenienice. Do sedaj sta bila dva pripisana napočnemu vladarju, eden pa je ostal neopredeljen, a je opravljena raziskava te napake odpravila. Po njenem zaključku je mogoče ugotoviti, da pečati pripadajo naslednjim predstavnikom vladajoče dinastije: kraljici Blanki Mariji (1494–1510), kralju Maksimilijanu I. (1486–1519), nadvojvodi Karlu II. (1564–1590), cesarju Rudolfu II. (1576–1612), cesarju Ferdinandu II. (1619–1637), cesarju Leopoldu I. (1658–1705), cesarju Karlu VI. (1711–1740), cesarici Mariji Tereziji (1745–1765), cesarju Francu II. (1792–1806) oziroma Francu I. (1804–1835) in cesarju Ferdinandu I. (1835–1848). Od cesarja Ferdinanda II. so v zbirki ohranjeni trije, od cesarja Leopolda I. dva, od preostalih pa po en primer. Domnevno v 19.

stoletju nastala odlitka istega tipa pečata pripadata Leopoldu I.

Pečati so pomemben, a pogosto premalo upoštevan zgodovinski vir. Vladarski pečati niso služili le kot sredstvo overovitve dokumentov, ampak so bili podobno kot novci namenjeni tudi širjenju vladarjeve ideologije in propagande. Skozi stoletja so tako postajali vse večji in umetniško vse bolj dovršeni. Širjenje vpliva Habsburžanov po stari celini je imelo velik vpliv na oblikovanje pečatnega polja, kamor so vključevali čedalje več grbov dežel, ki so jim vladali oziroma so si lastili oblast v njih. Ta praksa je dosegla vrhunec konec 18. in v prvi polovici 19. stoletja, ko v družbi številnih grbov najdemo na primer celo grb Indije.² Rast premera pečatov je omogočila povečanje prostora za pečatni napis, ki je postajal vse daljši in povednejši. Vanj so v skladu s prostorskimi možnostmi ter pogosto v okrajšani obliki in s kraticami poskusili izpisati čim več vladarjevih naslovov, vendar so se morali zlasti v poznejših obdobjih velikokrat zadovoljiti le z najpomembnejšimi, ker za vse ponavadi ni bilo dovolj prostora. Pečati so torej prvovrsten vir za preučevanje vladarske ideologije, spremembe mode in še marsičesa drugega, poleg tega pa so tudi temelj za grboslovne raziskave.

Vsi obravnavani primerki so izdelani iz voska, a način izdelave ni v vseh primerih enak. Vsem je skupno to, da so bili s pečatnikom odtisnjeni v rdeč vosek, ta pa je bil pri starejši polovici pečatov pritisnjen v skodelico oziroma na podlago iz naravnega oziroma rumenega voska. Večina je (bila) zaradi boljše obstojnosti shranjena v lepo izdelanih lesenih škatlicah s pokrovi. Mlajša polovica pečatov je izdelana na nekoliko drugačen način, in sicer so pri njih rdeč vosek ulili neposredno v škatlico, ga izravnali in nato nanj pritisnili s pečatnikom. Ti so (bili) prav tako shranjeni v škatlicah s pokrovi, izdelanih iz lesa oziroma kovine. Medtem ko so škatlice v veliki meri še ohranjene, je marsikateri pokrov danes že izgubljen. Za obešanje na dokumente so se pri najstarejših pečatih posluževali pergamentnega traku, pri mlajših pa pogosto črno-rumenih pletenih tekstilnih vrvic, katerih barve so simbolizirale cesarski grb.³ Večina predmetov kaže določene poškodbe, kot so

² Z imenom Indija so mišljene španske kolonije v Severni, Srednji in Južni Ameriki. Leta 1496 jih je s poroko z Ivano Kastiljsko pridobil Filip Lepi, začetnik španske veje Habsburžanov. Po njenem izumrtju leta 1700 so si člani v Svetem rimskem cesarstvu vladajoče veje rodbine še naprej in kljub porazu v španski nasledstveni vojni lastili oblast v deželah španske krone, kar se je vidno odražalo tudi v upodabljanju njihovih grbov na njihovih pečatih. Grb Indije je nastal že v 15. stoletju, a je njegov uradni pomen zrasel šele v času cesarja Karla VI., prikazoval pa je srebrnega leva z zlato krono in rdečim jezikom na modrem polju, ki v sprednji desni šapi drži zlat križ. V velikem državnem grbu se je obdržal do leta 1836 (Gall, *Österreichische Wappenkunde*, str. 165).

³ Ewald, *Siegelkunde*, str. 170. Cesarska dvorna pisarna je od časa cesarja Karla IV. dalje uporabljala skoraj izključno črno-rumene pletene tekstilne vrvice.

¹ Žvanut, *Zbirka pečatnikov*; Otorepec, Srednjeveški pečatniki.

odlomljeni deli in obrabljenost, ki so posledica slabše obstojnosti voska in neprimerne hrambe pred prihodom v muzej.

Historiat celotne zbirke je v veliki meri še vedno zavrt v skrivnost. Zaradi pomanjkljivih in pogosto sumarnih evidenc za starejša obdobja delovanja muzeja je danes namreč zelo težko ugotoviti, kdaj in na kakšen način je posamezen predmet prišel na sedanje mesto. Kljub nezadovoljivim podatkom je mogoče z veliko verjetnostjo zaključiti, da je zbirka pečatov nastajala postopoma z odkupovanjem, prevzemanjem in darovanjem gradiva. Njihovo majhno število kaže na to, da do obsežnejšega sistematičnega zbiranja ni nikoli prišlo, a obenem izkazuje povečano zanimanje za vladarske pečate. Pregled listinskega gradiva v Arhivu Republike Slovenije ter drugih slovenskih arhivskih in muzejskih ustanovah je pokazal, da primerkov ni mogoče z gotovostjo povezovati z nobeno od znanih ohranjenih listin. Pri kar nekaj pečatih je lepo vidno, da so bili pergamentni trakovi oziroma vrvice odrezani, kar pomeni, da so bili zelo verjetno namerno ločeni od dokumentov. Ti so bili zaradi slabše ohranjenosti in predvsem manjše spominske vrednosti zavrženi, pečati pa so bili shranjeni in so nato prišli v muzejsko zbirko. Prvi so skoraj zagotovo prispeli že kmalu po ustanovitvi muzeja leta 1821, zatem pa so postopoma sledili še preostali. Od trinajstih originalnih vladarskih pečatov je za zdaj le za tri znano, kdaj in kako so postali del zbirke. Leta 1889 sta v kratkem času drug za drugim v muzej prišla pečata cesarja Ferdinanda II. (inv. št. N 1940) in cesarja Ferdinanda I. (inv. št. N 1928), in sicer je bil prvi odkupljen, drugega pa je podaril vladni svetnik dr. Alojz Valenta pl. Marchthurn.⁴ Tretji pečat, ki pripada cesarju Leopoldu I. (inv. št. N 1935), je bil 22. decembra 1992 prevzet iz starega fonda, za preostalih deset primerkov in dva odlitka pa za zdaj nista znana čas in način njihove pridobitve.⁵

Predstavljeni predmeti so glede na čas nastanka razvrščeni po kronološkem vrstnem redu in si sledijo od najstarejšega do najmlajšega.

Vladarski pečati iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije in njihova analiza

1. *Pečat kraljice Blanke Marije (inv. št. N 1953).* Najstarejši ohranjeni vladarski pečat v zbirki Narodnega muzeja Slovenije pripada kraljici Blanki Mariji (1494–1510), drugi ženi kralja in cesarja Maksimilijana I. (1486/1508–1519).⁶ Ob robu na nekaj

mestih poškodovani odtis je okrogle oblike, premera 49 mm in debeline 7 mm ter izdelan iz svetlega rdečega voska. Odtisnjen je v močno poškodovano skodelico iz zelo krušljivega naravnega voska, shranjen pa je v lepi okrogli škatlici brez pokrova, premera 87 mm in debeline 18 mm, izdelani iz temnorjavega struženega lesa. Na spodnji strani skodelice je viden odtis pergamentnega traku, s katerim je bil pečat nekoč obešen na pliko pergamentne listine. Sodeč po poškodbah je mogoče predpostaviti, da gre za slabo izdelan odtis, na kar kažejo na več mestih ob robu opazni odtisi prstov, nastali kot posledica pritiskanja sveže odtisnjene pečata v skodelico.

Osrednje mesto v pečatnem polju zavzema spodaj koničasti poznogotski ščit s krono na vrhu, na katerem je upodobljen kraljičin grb. V tem primeru imamo opravka z grbom, značilnim za pripadnice dinastičnega plemstva. Gre za sekani ščit, pri katerem grbovni emblemi na heraldični desni polovici pripadajo kraljičinemu možu, na levi pa njenim staršem.⁷ Na desni strani je prikazan v desno obrnjen enoglavi orel z razpetimi krili, ki na prsih nosi spodaj koničasti poznogotski četverjeni ščit, na katerem so grbi Ogrske (stari grb), Burgundije (stari grb), Avstrije in Tirolske.⁸ Leva stran prikazuje četverjeni ščit z očetovim grbom (Sforza) v prvem in četrtem kvadratu ter materinim (Savoja) v drugem in tretjem.⁹ Preostanek pečatnega polja je dobro izkoriščen in simetrično oblikovan. Ob ščitu na desni strani sta kapitali BL, na levi pa M – sporočajo ime lastnice pečatnika, kraljice Blanke Marije. Nad njimi sta manjši kroni, pod njimi pa cvetlici, katerih cvetova imata po pet listov. Krona na vrhu ščita sega skoraj do roba pečata, ki ga ponazarja na več mestih poškodovana točkasta črta med dvema tanjšima črtama, tik nad njo pa je na vsaki strani po ena petlistna rozeta. Preostanek prostora je zapolnjen s preprostimi rastlinskimi motivi. Večji del upodobitve v pečatnem polju na obeh koncih obkroža v rolo zviti raven trak, na katerem je v kapitali zapisan pečatni napis. Enako visoke in krepke črke so med seboj precej razmaknjene, napis pa je kljub poškodbam in obrabljenosti dokaj lepo

rimsko kraljico in avstrijsko nadvojvodinjo, leta 1508 pa z moževim prevzemom naslova izvoljenega rimskega cesarja še cesarica Svetega rimskega cesarstva.

⁷ Ewald, Siegelkunde, str. 210.

⁸ Ogrska (stari grb): sedemkrat rdeče-srebrno deljeno polje (upodobitev na obravnavanem pečatu prikazuje petkrat deljeno polje); Burgundija (stari grb): rdeče obrobljen, petkrat zlato-modro desno poševno sekano polje; Avstrija: srebrni tram na rdečem polju; Tirolska: rdeč orel z zlato krono in nogami ter z zlato sponko z deteljicastimi konci na krilih na srebrnem polju (Gall, *Österreichische Wappenkunde*, str. 124–125, 138–139, 152–154 in 179–181).

⁹ Sforza: četverjeni ščit, v prvem in četrtem kvadratu v desno obrnjen enoglavi črn orel z zlato krono ter rdečimi nogami, kljunom in jezikom na zlatem polju, v drugem in tretjem kvadratu modra kača (*biscione*) z zlato krono, ki žre oziroma rojeva človeka, na srebrnem polju; Savoja: srebrni križ na rdečem polju.

⁴ NMS, *Erwerbungen 1889–1896*, 1889, Zahl 30 in 38.

⁵ NMS, *Akcesija oktober 1990–maj 1998*, št. 271. Od kod je bil prevzet pečat cesarja Leopolda I., zaradi skope navedbe v akcesijski knjigi ni mogoče ugotoviti.

⁶ Blanka Marija (* 1472 IV 5, Milano; † 1510 XII 31, Innsbruck) je bila najstarejša zakonska hči milanskega vojvode Galeazza Marije Sforza in njegove druge žene Bone Savojske. S poroko z Maksimilijanom I. marca 1494 je postala

berljiv in sporoča BLANCHA · MARIA · ROMA-NORVM · REGINA ·. Vse besede so izpisane v celoti in so med seboj ločene s pikami.

Med pregledanim arhivskim gradivom je bilo najdenega zelo malo primerljivega materiala. Enak pečat je dala kraljica obesiti na listino z dne 5. aprila 1497, ki jo danes hrani Mestni arhiv Worms.¹⁰ Iz njene koroboracije je razvidno, da gre za *küniglich innsigell*, in le ugibamo lahko, ali je bil z istim pečatnikom narejen tudi odtis izgubljenega pečata, nekoč obešenega na listini iz Arhiva Republike Slovenije, izstavljeni 6. avgusta 1495 v Wormsu.¹¹ V tem primeru se koroboracija glasi drugače, in sicer *iussimus nostrique sigilli pendentis munimine roborari*. Znano je, da se je Blanka Marija posluževala najmanj še enega drugega pečatnika, čigar uporaba je izpričana vsaj marca 1496.¹² Zaradi pomanjkanja primerljivega gradiva je predstavljeni predmet težko natančneje datirati. Na podlagi pečatnega napisa in vseh drugih znanih okoliščin je mogoče okvirni čas njegovega nastanka umestiti med letoma 1494, ko je Blanka Marija po poroki z Maksimilijanom I. postala rimska kraljica, in 1508, ko je z moževim prevzemom naslova izvoljenega rimskega cesarja postala cesarica – ob tej priložnosti si je verjetno dala izdelati nov pečatnik oziroma spremeniti legendo na starem.

2. *Fragment pečata kralja Maksimilijana I. (inv. št. N 1956)*. Med zanimivejše in raziskovalno zahtevnejše primerke sodi majhen fragment pečata, površine približno 26 × 25 mm in debeline 8 mm. Odlomek skoraj štirikotne oblike je del večjega pečata iz svetlordečega voska, odtisnjenega v skodelico iz svetlega naravnega voska. Na spodnji strani skodelice je prepoznaven odtis pergamentnega traku, namenjenega obešenju predmeta na listino. Površina fragmenta je nekoliko obrabljena in poškodovana, prisotna pa je tudi manjša luknjica.

Od upodobitve v pečatnem polju se je v veliki meri ohranil le grb Tirolske, medtem ko je levo od njega ležeči grb Štajerske močno poškodovan in komaj prepoznaven. Oba sta prikazana na spodaj polkrožnem zrelogotskem ščitju, nad njima je zelo majhen fragment verige reda zlatega runa, v sredini med njima pa ima vlogo okrasa členek te verige. Ohranjen je tudi del v kapitali napisane legende, ki se glasi ... REGIS * ARCHI..., preostanek napisa in vsi ostali elementi upodobitve v pečatnem polju pa so odlomljeni. Vse črke so enako visoke in nekoliko krepkejše, besedi pa sta med seboj ločeni s petlistno rozeto. Težave pri branju povzročata le črka G, ki je zaradi slabe izdelave vreza v pečatniku videti skoraj kot C. Pečatni napis je zapisan na ravnem traku, ob katerem z zunanje strani teče komaj razpoznavna točkasta črta. Močno obrabljen in poškodovan rob pečata je glede

na okoliške elemente nekoliko dvignjen, ponazarja pa ga lovorov venec med dvema črtama.

Identifikacija lastnika pečatnika, s katerim je bil odtisnjen obravnavani fragment pečata, je precej zahtevna naloga. Že iz upodobitve grbov dveh habsburških dežel je jasno, da ga je treba iskati med člani vladajoče rodbine Habsburžanov. V dodatno pomoč je odlomek pečatnega napisa, ki sporoča, da je bil ta kralj in nadvojvoda, s čimer se izbor morebitnih kandidatov precej zoži. Poleg tega majhen fragment verige reda zlatega runa razkriva še eno zelo pomembno informacijo, in sicer da je bil član tega leta 1430 ustanovljenega reda. Ne nazadnje so tu še stilne značilnosti, zlasti pisave v pečatnem napisu, ki nastanek pečata časovno postavljajo v začetek 16. stoletja. Vsa ta raziskovalna izhodišča in pregled velike količine arhivskega gradiva so naposled pokazala, da je bil lastnik pečatnika nesporno nadvojvoda ter poznejši kralj in cesar Maksimilijan I. (1486/1508–1519).¹³ Z njim odtisnjeni pečati se pojavljajo na listinah, izstavljenih med letoma 1507 in 1518, kar je tudi okvirni čas nastanka obravnavanega predmeta.¹⁴ Izdajal jih je kot rimski kralj, čeprav je skoraj celotno obdobje nosil naslov izvoljenega rimskega cesarja. Pečatenje s takšnim srednjim kraljevim pečatom je Maksimilijan najavil kot *besigelt mit vnnsrern anhanngenden ynnsigelt*.¹⁵ Tako kot vsi vladarji se je tudi omenjeni Habsburžan v času svoje vladavine posluževal več različnih pečatnikov.¹⁶

S pomočjo bolje ohranjenih primerkov istega tipa je mogoče predstavljeni predmet analizirati v njegovi izvorni podobi. V sredini pečatnega polja je ščit nepravilne oblike, na katerem je upodobljen v desno obrnjen enoglavi cesarski orel. Osrednji grb obdaja veriga reda zlatega runa, nad njim pa je krona, ki jo z vsake strani držita klečeča angela. Okrog njega je razvrščenih pet enako velikih spodaj polkrožnih zrelogotskih ščitov, v prostoru med njimi pa so členki verige reda zlatega runa. Z izjemo spodnjega so vsi ščiti nagnjeni proti središču pečatnega polja. Na desni strani sta stara grba Ogrske in Burgundije, na levi Avstrije in Štajerske, spodnji pa pripada Tirolski.¹⁷

¹³ Maksimilijan I. (* 1459 III 22, Dunajsko Novo mesto; † 1519 I 12, Wels) je bil sin cesarja Friderika III. in Eleonore Portugalske. Rodil se je kot avstrijski nadvojvoda, od leta 1477 je bil burgundski vojvoda, leta 1486 je bil kronan za rimskega kralja, po očetovi smrti avgusta 1493 je zavladal v habsburških dednih deželah, februarja 1508 pa je prevzel naslov izvoljenega rimskega cesarja.

¹⁴ ARS, AS 1063, ZL, št. 1077, 1509 VI 5, Störtzinger; št. 1086, 1510 IV 8, Augsburg; št. 1096, 1510 IX 28, Konstanz; št. 1099, 1511 II 24, Freiburg im Breisgau; št. 1103, 1511 X 12, Lienz; št. 1104, 1511 X 3, Lienz; št. 1167, 1518 V 24, Innsbruck; <http://gams.uni-graz.at/o:sis.2-5> (ogled: 11. 7. 2018); Posse, *Die Siegel III*, str. 11, Tafel 5 (6).

¹⁵ ARS, AS 1063, ZL, št. 1099, 1511 II 24, Freiburg im Breisgau; št. 1167, 1518 V 24, Innsbruck.

¹⁶ Posse, *Die Siegel III*, str. 9–12, Tafel 1–8.

¹⁷ Grb Burgundije je na predstavljenem tipu pečata posevno sekan v drugo smer kot sicer; Štajerska: srebrn panter z rdečimi rogovi in kremplji, ki iz gobca bruha rdeč ogenj, na zelenem

¹⁰ StaAWo, Abt. 1 A I, I – 0611, 1497 IV 5, Worms.

¹¹ ARS, AS 1063, ZL, št. 923, 1495 VIII 6, Worms.

¹² Posse, *Die Siegel III*, str. 13, Tafel 9 (5).

Okrog v celoti izkoriščenega pečatnega polja teče pečatni napis, ki sporoča *S(igillvm) *MAXIMIL(iani) *ROMAI(orm) *ET *HVING(ariae) *REGIS *ARCHIDVC(is) *AVST(riae) *DVC(is) *BVRG(vndiae) *BRA(bantiae) *COM(itis) *PALA(tini).¹⁸ Obe črki N sta zrcalno obrnjeni, besede pa so med seboj ločene z znakom v obliki rozete.

3. *Pečat nadvojvode Karla II. (inv. št. N 1946).* Pečat nadvojvode Karla II. (1564–1590), deželnega kneza notranjeavstrijskih dežel, je okrogle oblike, njegov premer in debelina pa znašata 42 mm oziroma 7 mm.¹⁹ Iz rdečega voska izdelan odtis je poškodovan, kajti manjka mu del roba, poleg tega pa ima še večjo razpoko preko celotne površine. Skodelica iz naravnega voska, v katero je odtisnjen, je v veliki meri razpadla, zato njenega prvotnega premera ni več mogoče ugotoviti. Širok pergamentni trak, s katerim je bil pečat obešen na listino, je skoraj v celoti ohranjen, a je delno potemnel od vlage. Napeljan je skozi skodelico, na njem pa razen stare in nove muzejske inventarne številke ni drugih napisov.

V pečatnem polju prevladuje ščit nepravilne oblike, katerega vrh je srčast, na sredini je nekoliko ožji, spodnji del pa zaključujejo tri konice. Nad njim je knežji klobuk, ki sega vse do roba pečata. Na ščitu upodobljeni grbi so različne oblike in so razdeljeni v štiri neenako velike vrste. Grba v zgornji vrsti sta največja ter prikazujeta Ogrsko (stari grb) in Češko. V drugi vrsti jima na štirih pokončnih, domala pravokotnih in skoraj enako velikih poljih sledijo Kastilja, Leon, Štajerska in Koroška, v tretji vrsti so na spodaj koničastih ščitih Aragonija, Sicilija, Kranjska in Tirolska, v konicah ščita pa še Granada, Spodnja Avstrija in Habsburg. V sredini med prvo in drugo vrsto je manjši srčni ščit, katerega podoba je zelo nejasna, vendar je mogoče predpostaviti, da gre za sekani ščit, na katerem je spredaj avstrijski grb, zadaj pa stari burgundski.²⁰ Majhen preostanek pečatnega

polja je zapolnjen z vzorcem dveh prepletajočih se črt s pikami v sredini, ki ga z obeh strani omejujeta črti. Osrednji motiv obkroža nekoliko dvignjen rob, ponazorjen s točkasto črto, preko katerega na vrhu sega knežji klobuk, spodaj pa vse tri ščitove konice. V kapitali in na ravnem traku zapisan pečatni napis je poškodovan in obrabljen ter se glasi ... [G]OTTES · GENADEN · ERC / ZHERZOG · ZV · OSTERREICH · ZC ·.²¹ Vse črke so enako visoke, besede pa so med seboj ločene s pikami. Srednja konica ščita se skoraj dotika rahlo dvignjenega roba pečata, zaradi česar je beseda ERCZHERZOG deljena.

Identifikacija lastnika pečatnika, s katerim je bil odtisnjen predstavljeni pečat, je precej zahtevna naloga. Odlomljen je namreč ravno tisti del pečatnega napisa, na katerem je bilo zapisano njegovo ime, kar predstavlja glavno težavo pri iskanju gradiva za primerjavo. Na podlagi vseh znanih dejstev je popolnoma jasno, da gre za pripadnika vladajoče dinastije Habsburžanov, velikost manjkajočega fragmenta pa kaže na krajše moško ime. Kot najverjetnejši kandidat pride v poštev nadvojvoda Karel II. in raziskava je pokazala, da je bil ta nedvomno lastnik obravnavanega pečatnika. Z analizo drugih primerkov istega tipa pečata je bilo mogoče potrditi domnevo, da se je manjkajoča beseda v legendi glasila CARL.²² Celoten pečatni napis je torej bil CARL · V(on) · GOTTES · GENADEN · ERCZHERZOG · ZV · OSTERREICH · ZC ·.²³ Ta pečatnik je Karel II. uporabljal vsaj med letoma 1564 in 1577, v koroboraciji pa je overovitev s takšnim pečatom najavil kot *besigelt mit vnserm anhangenden insigl*.²⁴ Poleg tega je omenjeni nadvojvoda v času svoje šestindvajsetletne vladavine uporabljal še več drugih pečatnikov.²⁵

4. *Pečat cesarja Rudolfa II. (inv. št. N 1942).* Okrogel pečat cesarja Rudolfa II. (1576–1612), premera 89 mm, je izdelan iz svetlo rdečega voska in odtisnjen v skodelico iz svetlega naravnega voska, premera 124 mm in debeline 28 mm.²⁶ Ta je ulita po modelu in

polju (Gall, *Österreichische Wappenkunde*, str. 138); za preostale grbe glej opombo 8.

¹⁸ <http://gams.uni-graz.at/o:sis.2-5> (ogled: 12. 7. 2018); Posse, *Die Siegel III*, str. 11 (nepravilen prepis pečatnega napisa).

¹⁹ Karel II. Franc (* 1540 VI 3, Dunaj; † 1590 VII 10, Gradec) je bil tretji preživeli sin rimskega kralja in poznejšega cesarja Ferdinanda I. (1531/1558–1564). V zgodovino se je zapisal kot vnet protireformator ter velik podpornik umetnosti in znanosti.

²⁰ Češka: srebrn lev z dvojnim repom ter z zlatimi kremplji, jezikom in krono na rdečem polju; Kastilja: zlat grad s tremi stolpi s cinami ter z modrimi okni in vrati na rdečem polju; Leon: rdeč lev z zlatimi kremplji, jezikom in krono na srebrnem polju; panter na štajerskem grbu je obrnjen v drugo smer kot sicer; Koroška: sekani ščit, spredaj trije drug nad drugim hodeči črni levi z rdečimi kremplji in jeziki na zlatem polju, zadaj srebrn tram na rdečem polju; Aragonija: osemkrat zlato-rdeče sekano polje; Sicilija: poševno četverjeni ščit, zgoraj in spodaj osemkrat zlato-rdeče sekano polje, desno in levo črn orel z rdečimi nogami, kljunom in jezikom na srebrnem polju; Kranjska: moder orel z zlatimi nogami, kljunom, jezikom in cesarsko krono ter z navzgor obrnjenim zlato-rdečim šahiranim polmesečem na prsih in krilih na zlatem polju; Granada: granatno jabolko z rdečimi pečkami in z dvema ze-

lenima listoma na stebelu na srebrnem polju; Spodnja Avstrija: pet zlatih orlov na modrem polju, razporejenih 2 : 2 : 1, pri čemer so zgornji štirje obrnjeni drug proti drugemu, spodnji pa v desno (v obravnavanem grbu so orli zaradi prostorske omejitve razporejeni 1 : 2 : 2); Habsburg: rdeč lev z modrimi kremplji, jezikom in krono na zlatem polju (Gall, *Österreichische Wappenkunde*, str. 131–135, 147, 163–165, 167, 168, 170–171 in 174–175); za preostale grbe glej opombi 8 in 17.

²¹ Tirovska nota Z je znak za okrajšavo besede »et«.

²² KLA, KLA-457, KLA 457-B-115 St, 1565 IX 23, Gradec.

²³ Posse, *Die Siegel III*, str. 23 (nepravilen prepis pečatnega napisa).

²⁴ KLA, KLA-457, KLA 457-B-115 St, 1565 IX 23, Gradec; ARS, AS 1063, ZL, št. 1540, 1565 X 24, Gradec; št. 1596, 1569; št. 1605, 1570 IX 16, Gradec; št. 1609, 1570 IX 16, Gradec; št. 1611, 1570 XII 6, Gradec; št. 1668, 1577 VII 1, Gradec; Posse, *Die Siegel III*, str. 23, Tafel 34 (12).

²⁵ KLA, KLA-457, KLA 457-B-121 GF St, 1577 VI 1, Gradec; KLA 457-B-126 St, 1581 III 11, Gradec; DAGS, Pfarrurkunden, II-485, 1581 VII 10, Gradec; Posse, *Die Siegel III*, str. 23, Tafel 34–35.

²⁶ Rudolf II. (* 1552 VII 18, Dunaj; † 1612 I 20, Praga) je bil

je zelo dobro ohranjena, odkrušen je le manjši del roba. Na skodelici so iz treh lukenj še vidni ostanki črno-rumene pletene tekstilne vrvice, s katero je bil pečat obešen, ki pa je odrezana na vseh treh mestih. Predmet je kljub manjšim poškodbam v zelo dobrem stanju.

Večino pečatnega polja prekriva dvoglavi orel z nimboma okrog glav, katerega rep in cesarska krona nad njim se skoraj dotikata roba pečata, ki ga predstavlja lovorov venec. Na prsih nosi z verigo reda zlatega runa obdan, spodaj rahlo zaobljen ščit v kartuši in s krono na vrhu. Gre za četverjeni ščit, pri katerem je v prvem in četrtem kvadratu grb Ogrske (stari grb), v drugem in tretjem pa Češke. V sredini je srčni ščit, na katerem so grbi razporejeni takole: prvi kvadrat: sekani ščit, spredaj Avstrija, zadaj Burgundija (stari grb); drugi kvadrat: četverjeni ščit, prvi in četrti kvadrat Kastilja, drugi in tretji Leon; tretji kvadrat: sekani ščit, spredaj Aragonija, zadaj Sicilija; četrti kvadrat: deljeni ščit, zgoraj Burgundija (novi grb), spodaj Brabant; v konici med tretjim in četrtem kvadratom: Granada. Na močno obrabljenem sekanem srčnem ščitu v sredini je spredaj Tirolska in zadaj Flandrija.²⁷ Pod orlovimi krili sta inicialki, in sicer S pod desnim in H pod levim, katerih pomen ni znan, lahko pa bi šlo za začetnici imena in priimka pečatorezca. Preostanek prostora je zapolnjen z različnimi drobnimi detajli, tako da je pečatno polje, ki je s točkasto črto med dvema tankima črtama ter nato še z debelejšo in nekoliko dvignjeno črto ločeno od legende, popolnoma izkoriščeno. Pečatni napis je zapisan v kapitali in na ravnem traku ter sporoča * RVDOLPHVS * II * D(ei) : G(ratia) : EL(ectvs) : ROM(anorvm) : IMP(erator) : SEMP(er) : AVG(vstvs) : A(c) : GER(manīae) : HVNGARIE : BOE(mīae) : DAL(matīae) : CRO(atīae) : SCL(avonīae) : Eo * REX * ARCH(idvx) : AVST(riae) *.²⁸ Vse črke so enako visoke, besede pa so med seboj ločene z znaki v obliki rozete oziroma s pikami.

Pri obravnavanju pečatu gre verjetno za *secretum majus*, ki ga je Rudolf II. uporabljal za Ogrsko kot tamkajšnji kralj.²⁹ Temu v prid govori tudi koroboracija v listini z dne 1. marca 1593, kjer cesar pravi, da je *presentes literas nostras secreto sigillo nostro quo ut*

rex Hungarie utimur impendenti communitas.³⁰ Zaradi pomanjkanja primerjalnega gradiva je predmet težko točneje datirati, zato je treba čas njegovega nastanka postaviti v obdobje med letoma 1576 in 1608, ko je bil Rudolf II. istočasno cesar Svetega rimskega cesarstva in ogrski kralj. Omenjeni Habsburžan je v času svoje vladavine uporabljal celo vrsto pečatnikov in z njimi izdal več različnih serij pečatov.³¹

5. *Pečat cesarja Ferdinanda II. (inv. št. N 1941)*. V zbirki Narodnega muzeja Slovenije so shranjeni trije pečati cesarja Ferdinanda II. (1619–1637).³² Prvi od njih je verjetno starejši in pripada drugi seriji kot preostala dva. Okrogel pečat, premera 132 mm in debeline 13 mm, je izdelan iz rdečega voska in odtisnjen na podlago iz svetlega naravnega voska. Shranjen je v okrogli škatlici iz temnorjavega struženega lesa, premera 165 mm in debeline 29 mm, katere pokrov ima premer 165 mm, njegova debelina pa znaša 20 mm. Na notranji strani pokrova je vidnih več madežev rdečega voska, ima pa tudi dve razpoki. V škatlici so štiri luknje, in sicer zgoraj dve ter spodaj na vsaki strani po ena, skozi katere je bila potegnjena vrvica za obešenje na dokument. Od nje so ostali le še skromni ostanki v eni od zgornjih odprtih, ki kažejo, da je bila rumene barve. Površina pečata je na nekaj mestih obrabljena oziroma močno poškodovana, odlomljena pa je tudi slaba četrtnina roba. Prav tako je v slabem stanju podlaga iz naravnega voska, ki je precej razpadla. Morda je zaradi njene slabše kakovosti pečat že davno izpadel iz škatlice, v katero je bil sprva pritrjen.

Največ prostora v pečatnem polju zavzema spodaj rahlo zaobljeni ščit v kartuši, ki ga z obeh strani s sprednjima nogama drži grifona, nad njim pa je cesarska krona, katere vrh sega do roba pečata. Na njem upodobljeni dvoglavi orel z nimboma okrog glav na prsih nosi z verigo reda zlatega runa obdan ovalen ščit. Podoba na njem je skoraj popolnoma uničena, zato se je treba za njeno analizo poslužiti boljše ohranjenega primerka istega tipa pečata.³³ S pomočjo tega je mogoče ugotoviti, da gre za sekani ščit, na katerem je spredaj grb Avstrije, zadaj pa Burgundije (stari grb).³⁴ Na polju pod dvoglavim orlom je viden dvojni okvir, ki pa ga nimba, krila in kremplji delno prekrivajo. V spodnjem delu pečatnega polja so trije spodaj rahlo zaobljeni ščiti v kartušah in s kronami na vrhu. Desni s kraljevo krono je najbolj ohranjen in prikazuje četverjeni ščit, na katerem je v prvem in četrtem kvadratu grb Ogrske (stari grb), v drugem in

cesar Svetega rimskega cesarstva (1576–1612), kralj Češke (1575–1611) in Ogrske (1572–1608) ter avstrijski nadvojvoda (1576–1608). Znan je kot velik podpornik umetnosti in znanosti, a obenem tudi kot šibek vladar, kar so izkoristili drugi člani habsburške dinastije in mu postopoma odvzeli skoraj vse oblasti položaje.

²⁷ Burgundija (novi grb): zlate lilije na modrem polju, obdanem z rdeče-srebrno kockasto obrobo; Brabant: zlat lev z rdečimi kremplji in jezikom na črnem polju; Flandrija: črn lev z rdečimi kremplji in jezikom na zlatem polju (Gall, *Österreichische Wappenkunde*, str. 152–154); za preostale grbe glej opombi 8 in 20.

²⁸ Tirovska nota o je znak za okrajšavo »tc« = Etc.

²⁹ Posse, *Die Siegel III*, str. 25, Tafel 40 (1) (nepravilen prepis pečatnega napisa).

³⁰ PAM, PAM/0001 ZL, št. 454, 1593 III 1, Praga.

³¹ Posse, *Die Siegel III*, str. 23–26, Tafel 35–40.

³² Ferdinand II. (* 1578 VII 9, Gradec; † 1637 II 15, Dunaj) je od leta 1590 vladal notranjeavstrijskim deželam in je nato postopoma v svojih rokah združil habsburške teritorije. Leta 1617 je postal češki, naslednje leto pa še ogrski in hrvaški kralj. Leta 1619 je zavladal kot avstrijski nadvojvoda in cesar Svetega rimskega cesarstva ter se na oblasti obdržal do svoje smrti.

³³ KLA, AUR, KLA 418-B-A 2870 F St, 1625 XII 23, Gradec.

³⁴ Glej opombo 8.

tretjem pa Češke.³⁵ Levi je skupaj s kraljevo krono skoraj v celoti uničen, zato je zopet treba seči po primerjalnem primerku. Z njegovo pomočjo lahko ugotovimo, da gre za četverjeni ščit. Prvi in četrti kvadrat prikazujeta četverjeni ščit z grboma Kastilje v prvem in četrtem kvadratu ter Leona v drugem in tretjem. Drugi in tretji kvadrat predstavljata sekani ščit z grboma Aragonije spredaj in Sicilije zadaj.³⁶ Spodnji je nekoliko poškodovan, knežji klobuk nad njim pa z obeh strani s sprednjima nogama držita leva. V tem primeru si je za analizo treba prav tako pomagati z bolj ohranjenim pečatom. Ta pove, da so na četverjenem ščitu upodobljeni grbi Avstrije, Štajerske, Koroške in Tirolske.³⁷ Pečatno polje je z raznimi drobnimi detajli zapolnjeno do zadnjega kotička, ob njegovem robu pa teče okrasni trak, ki ga med dvema črtama tvorijo štiriperesni deteljici podobni vzorci med navpično postavljenima pikama. Temu sledi še ena tanka linija, a je ponekod komaj opazna. Legenda je z notranje strani omejena s tanjšim lovorovim vencem in črto, z zunanje pa z debelejšim lovorovim vencem. Pečatni napis je zapisan na ravnem traku in v kapitali iz različno visokih črk. Precejšen del besedila je zaradi odlomljenega roba in obrabljenosti uničen, zato je rekonstruiran s pomočjo primerjalnega gradiva, glasi pa se: FERDINANDVS · II · D(ei) · G(ratia) · EL(ectvs) · ROM(anorvm) · IMP(erator) · S(emper) · A(vgvstvs) · GER(maniae) · HV(ngariae) · [BO^H(emiae) · _{EZ} · RE]X · ARC^H(idvx) · AV(striae) · [DV_x · BV_R(gvndiae) ·] ST(iriae) · C^A(inthiae) · C^A(rniolae) · E^T · W_I(rtembergae) · C^B(mes) · TYR(olis) · _{EZ}.³⁸ Besede so večinoma zapisane v skrajšani obliki in so med seboj ločene z vejici podobnimi znaki. V prostor pečatnega napisa na obeh straneh segata grifonovi krili, ki se dotikata roba pečata.

Pregledano arhivsko gradivo je ponudilo dokaj majhno število primerkov iz te serije pečatov cesarja Ferdinanda II. Kot izhaja iz ohranjenih listin, gre za cesarski pečat (*kayserlichen anhangenden insigl*), overovitev z njim pa je bila včasih najavljena le kot *bessigelt mit vnsern anhangunden inssigl*.³⁹ Pečatnik, s katerim je bil odtisnjen obravnavani primer, so v dvorni pisarni uporabljali vsaj med letoma 1619 in 1625, kar je tudi približen čas njegovega nastanka.⁴⁰ V obdobju nekaj manj kot dvajsetletnega cesarjevanja je Ferdinand II. izdal več različnih serij pečatov, kot kaže, pa je bila ta, ki ji je pripadal predstavljeni predmet, precej redka.⁴¹

6. *Pečat cesarja Ferdinanda II. (inv. št. N 1939).* Drugi pečat cesarja Ferdinanda II. je okrogle oblike, premera 139 mm in izdelan iz rdečega voska. Odtisnjen je v nekoliko poškodovano skodelico iz rumenega voska, premera 172 mm, shranjen pa je v okrogli škatlici iz svetlorjavega struženega lesa, katere premer in debelina znašata 192 mm oziroma 37 mm. Ohranjen je tudi njen pokrov s premerom 208 mm in debelino 20 mm. Večji del njegovega notranjega roba je odlomljenega, na ostanku pa je manjša zareza za vrstico. Zanimiva je zunanja stran pokrova, kjer sta s črnilom verjetno v pisavi iz 19. stoletja napisana nepomembna računa. Škatlica ima na vrhu večjo trikotno ter spodaj dve manjši zarezi za vrstico, od katere sta ostala v celoti ohranjena le spodnja kraka, zgornja pa sta odrezana tik ob skodelici. Iz ostankov je zelo težko določiti njeno barvo, a se zdi, da gre za močno potemnelo rumenkasto pleteno tekstilno vrstico.

Obravnavani pečat spada med najbolj ohranjene in umetniško najbolj dovršene v zbirki. Sredi umetnega pečatnega polja na ovalnem ščitu v baročni kartuši prevladuje dvoglavi orel z nimboma, ki na prsih nosi ovalen ščit v baročni kartuši. Na sekanem ščitu je spredaj grb Avstrije, zadaj pa Kastilje.⁴² Glavno kartušo obdaja veriga reda zlatega runa, s sprednjima nogama pa jo držita dva grifona. Njuni krili sta razpeti in se dotikata obrobe pečata, prav tako kot tudi vrh med njunima glavama ležeče cesarske krone. Osrednji motiv je s tankim vencem ločen od pasu, ki teče ob robu pečatnega polja. Na njem so od krila enega do krila drugega grifona nanizani ovalni grbi v kartušah z različnimi kronami na vrhu. Desno so grbi Ogrske (stari grb), Češke, Hrvaške, Avstrije in Štajerske, na levi Ogrske (novi grb), Dalmacije, Bosne, Burgundije (stari grb) in Kranjske, spodnji pa pripada Tirolski.⁴³ Slednji je edini brez krone in je postavljen pokončno, njegova spodnja polovica pa sega globoko v prostor legende. Ta je zapisana na ravnem traku in je od pečatnega polja ločena z okrasnim vencem. Dvovrstični pečatni napis v kapitali je zelo lepo berljiv, sestavljajo pa ga enako visoke črke. Besede so izpisane v celoti, izjema je le okrajšava za »etc.«. Legenda sporoča celo vrsto naslovov Ferdinanda II. in se glasi: + FERDINANDVS · SECVNDVS · DEI · GRATIA · ELECTVS · ROMANORVM · IMPERATOR · SEMPER · AVGVSTVS · GERMANIÆ · HVNGARIÆ · BOHEMIÆ · DALMATIÆ · CROATIÆ * / · SCLAVONIÆ · ZC^o REX · ARCHIDVX · AVSTR IÆ · DVX · BVRGVNDIÆ ·

³⁵ Glej opombi 8 in 20.

³⁶ Glej opombo 20.

³⁷ Polji na grbu Koroške sta zrcalno obrnjeni; glej opombe 8, 17 in 20.

³⁸ Tirońska nota Z je znak za okrajšavo »tc« = Etc. Rekonstruirana dela pečatnega napisa sta v oglatem oklepaju.

³⁹ KLA, AUR, KLA 418-B-A 2831 F St, 1619 X 26, Gradec; KLA 418-B-C 3953 St, 1625 VI 18, Gradec; KLA 418-B-A 2870 F St, 1625 XII 23, Gradec.

⁴⁰ Glej prejšnjo opombo.

⁴¹ Posse, *Die Siegel III*, str. 29–31, Tafel 48–52.

⁴² Glej opombi 8 in 20.

⁴³ Lev na češkem grbu je obrnjen v drugo smer kot sicer; Hrvaška: štirikrat srebrno-rdeče šahirano polje; panter na štajerskem grbu je obrnjen v drugo smer kot sicer; Ogrska (novi grb): na zelenem trohribu stoječ srebrn patriarhov križ na rdečem polju; Dalmacija: tri zlate leopardove kronane glave (2 : 1) na modrem polju; Bosna: meč držeča rdeča roka v oklepu, ki moli iz srebrnega ovratnika, na zlatem polju (Gall, *Österreichische Wappenkunde*, str. 175–176, 179–181, 182–183 in 204–205); za preostale grbe glej opombe 8, 17 in 20.

STIRIÆ · CARINTHIÆ · CARNIOLÆ · ET · WIRTEMBERGAE · ZC⁴⁴ · COMES · TYROLIS · ZC⁴⁵.⁴⁴ Presledke med besedami ponazarjajo pike, le na koncu zgornje vrstice je petlistna rozeta. Besedilo je na treh mestih pretrgano, ker v njegov prostor poleg grba Tirolske na vsaki strani segata še grifonovi krili. Rob pečata predstavlja debel in lepo izdelan lovorov venec.

Serijo velikih cesarskih pečatov, ki ji pripada obravnavani primerek, je avstrijska dvorna pisarna izdajala v zadnjem obdobju vladavine Ferdinanda II., izpričana pa je vsaj v začetku tridesetih let 17. stoletja.⁴⁵ Pečatenje s takšnim pečatom je cesar najavil kot *besiglet mit vnserm kayserlichen anhangenden insigl*.⁴⁶ Pečatnik je pozneje uporabljal cesar Leopold I. (1658–1705), vnuk Ferdinanda II., ki je dal za svoje potrebe spremeniti začetni del pečatnega napisa.⁴⁷

7. *Pečat cesarja Ferdinanda II. (inv. št. N 1940).* Zadnji od treh pečatov cesarja Ferdinanda II. pripada isti seriji kot prejšnji primerek. Okrogel pečat iz rdečega voska, premera 138 mm, je odtisnjen v nekoliko poškodovano skodelico iz rumenega voska, premera 169 mm in debeline 28 mm. Shranjen je v okrogli škatlici iz svetlorjavega struženega lesa, katere premer in debelina znašata 195 mm oziroma 42 mm. Njen pokrov, premera 204 mm in debeline 19 mm, ima na nekaj mestih odlomljen rob, prisotne pa so tudi razpoke. Na vrhu ima eno širšo in spodaj dve ožji odprtini za vrvico, na notranji strani pa je poleg petih umetno narejenih luknjic še s črnilom napravljen zapis akcesijske številke 30/1889, ki sporoča čas prihoda predmeta v muzej. Škatlica ima na vrhu dve zarezi drugo ob drugi ter spodaj dve bolj razmaknjeni za poteg temne pletene tekstilne vrvce, s katero je bil pečat nekoč pričvrščen na dokument. Ta je v veliki meri ohranjena, v celoti manjka le en spodnji krak. Na notranji strani dna škatlice je pet umetno narejenih lukenj, enakih kot na pokrovu.

Upodobitev v pečatnem polju in pečatni napis sta v dobrem stanju, čeprav je slednji na dveh mestih poškodovan. Za pečat veljata enaka umetnostnozgodovinska analiza in datacija kot za predmet, predstavljen v prejšnjem podpoglavju.

8. *Pečat cesarja Leopolda I. (inv. št. N 1935).* Narodni muzej Slovenije hrani tudi dva pečata cesarja Leopolda I. (1658–1705), odtisnjena z istim pečatnikom.⁴⁸ Prvi je v nekoliko boljšem stanju, zato je pri-

mernejši za analizo. Močno obrabljen okrogel pečat iz rdečega voska, premera 64 mm, je odtisnjen neposredno v okroglo škatlico iz temnorjavega struženega lesa, premera 92 mm in debeline 25 mm, katere pokrov ima premer 92 mm, debelino pa 14 mm. Oba dela imata poškodovane robove. Škatlica ima štiri luknjice za vrvico, in sicer zgoraj dve skupaj in spodaj dve razmaknjeni. Rumena pletena tekstilna vrvica z večjim čopom, ki je služila za obešanje pečata, je skoraj v celoti ohranjena.

Površina pečata je močno obrabljena, zato je treba za njegovo umetnostnozgodovinsko analizo pritegniti primerjalno gradivo.⁴⁹ Skoraj celoten prostor pečatnega polja zavzema dvoglavi orel z nimboma, ki na prsih nosi z verigo reda zlatega runa obdan ovalen ščit v kartuši, nad katerim je krona. Na četverjenem ščitu je v prvem kvadratu grb Ogrske (stari grb), v drugem Češke, tretji je sekan ter prikazuje Avstrijo spredaj in Burgundijo (stari grb) zadaj, četrti pa je četverjen z upodobitvijo Kastilje v prvem in četrtem kvadratu ter Leona v drugem in tretjem.⁵⁰ Nad orlovima glavama je cesarska krona, katere vrh se dotika roba pečata, ponazorjenega z lovorovim vencem. V prostoru med njegovima nogama in repom je z arabskimi številkami vpisana letnica 1658, in sicer 16 na desni in 58 na levi strani. Na ravnem traku napisan pečatni napis je od pečatnega polja ločen s tankim lovorovim vencem, v kapitali zapisano besedilo pa se glasi LEOPOLDVS : D(ei) : G(ratia) : EL(ectvs) : ROM(anorvm) : IMPE(rator) : S(emper) : A(vgvstvs) : GER(maniae) · HVNG(ariae) : BOH(emiae) : ZC : REX : ARC(hi) : D(vx) : AVST(riae) : DVX : BVR(gvndiae) : C^O(mes) : TYR(olis) ZC.⁵¹ Črke so z nekaj izjemami vse enako visoke, besede pa so med seboj ločene s pikami.

Dvorni uradniki cesarja Leopolda I. so v obdobju njegove skoraj polstoletne vladavine za pečatenje dokumentov uporabljali celo vrsto pečatnikov.⁵² Pregled velike količine arhivskega gradiva je pokazal, da je bila serija, ki ji pripada obravnavani primerek, zelo redka, po Possejevih ugotovitvah pa gre za cesarski sekret, v koroboraciji omenjen kot *kayserlich insigl*, ki je bil verjetno v uporabi v cesarski dvorni pisarni in se pojavlja še v začetku 18. stoletja.⁵³ Leopold I. je po zasedbi cesarskega prestola 18. julija 1658 naročil izdelavo pečatnika, s katerim je bil odtisnjen predstavljeni pečat, kar dokazuje zapis te letnice v pečatnem polju.

⁴⁴ Tirońska nota Z je znak za okrajšavo »et«.

⁴⁵ StAStP, UK, št. 1385, 1630 VII 7, Regensburg; KLA, AUR, KLA 418-B-A 2923 GF St, 1631 I 8, Dunaj; Posse, *Die Siegel III*, str. 29, Tafel 48 (2).

⁴⁶ StAStP, UK, št. 1385, 1630 VII 7, Regensburg; KLA, AUR, KLA 418-B-A 2923 GF St, 1631 I 8, Dunaj.

⁴⁷ Posse, *Die Siegel III*, str. 29 in 35, Tafel 61 (2).

⁴⁸ Leopold I. (* 1640 VI 9, Dunaj; † 1705 V 5, Dunaj) je postal leta 1654 rimski, 1655 ogrski, 1656 češki, 1657 pa še hrvaški in slavonski kralj, naslednje leto pa je zavladal še kot cesar Svetega rimskega cesarstva. Med največje dosežke njegove absolutistične vladavine sodi osvoboditev Ogrske izpod tur-

ške oblasti, s čimer se je moč Habsburžanov močno povečala. Posse, *Die Siegel III*, str. 36, Tafel 64 (2).

⁵⁰ Glej opombi 8 in 20.

⁵¹ Tirońska nota Z je znak za okrajšavo »et«. Napačen prepis pečatnega napisa v Posse, *Die Siegel III*, str. 36.

⁵² Posse, *Die Siegel III*, str. 35–38, Tafel 60–68.

⁵³ Prav tam, str. 36; ARS, AS 1063, ZL, št. 2730, 1691 VI 19, Gradec; št. 2784, 1701 VII 18, Gradec; št. 2787, 1703 II 21, Gradec.

9. *Pečat cesarja Leopolda I. (inv. št. N 1933).* Drugi pečat cesarja Leopolda I. je prav tako okrogle oblike, premera 65 mm in izdelan iz rdečega voska. Odtisnjen je neposredno v okroglo škatlico iz temnorjavega struženega lesa, premera 111 mm in debeline 26 mm, ohranjen pa je tudi njen pokrov, katerega premer in debelina znašata 113 mm oziroma 15 mm. Ta ima na enem mestu 20 mm globoko zarezo, ki sega do notranjega roba, ob katerem nato teče daljša razpoka. Glede na to, da gre za več kot očitno namenjen poseg, je mogoče domnevati, da se pokrov ni popolnoma prilagal škatlici in so ga na ta način prilagodili za njeno učinkovito zapiranje. Škatlica ima odlomljen del roba, v njej pa so štiri luknjice, in sicer spodaj dve skupaj in zgoraj dve narazen. Skoznje je speljana črno-rumena pletena tekstilna vrstica, od katere sta spodnja kraka s čopoma ohranjena v celoti, medtem ko sta zgornja odrezana. Nenavadna lega luknjic je posledica nepravilnega odtisa pečata, saj je ta obrnjen za 180°.

Površina pečata je močno obrabljena, zato sta pečatni napis in upodobitev v pečatnem polju le s težavo razpoznavna. Zanju veljata enaka umetnostno-zgodovinska analiza in datacija kot za primerek iz prejšnjega podpoglavja.

10. *Pečat cesarja Karla VI. (inv. št. N 1947).* Naslednji primerek pripada cesarju Karlu VI. (1711–1740), zadnjemu moškemu predstavniku rodbine Habsburžanov.⁵⁴ Okrogel pečat iz rdečega voska, premera 65 mm, je odtisnjen neposredno v okroglo škatlico iz temnorjavega struženega lesa brez pokrova, premera 116 mm in debeline 31 mm. Del njene roba je odlomljen, v njej pa sta zgoraj dve skupaj ter spodaj dve razmaknjeni luknjici. Črno-rumena pletena tekstilna vrstica, s katero je bil predmet pričvrščen na dokument, je še dokaj dobro ohranjena. Na površini pečata sta večji zarezi ali razpoki v obliki črke X, ki kažeta na namerno storjeno poškodbo.

V pečatnem polju prevladuje umetelen dvoglavi orel z nimboma, ki na prsih nosi z verigo reda zlatega runa obdan ščit nepravilne oblike s krono na vrhu. Upodobitve grbov na njem so na več mestih poškodovane do nerazpoznavnosti, zato se je treba za analizo poslužiti drugega primerka istega tipa pečata.⁵⁵ Z njegovo pomočjo je mogoče ugotoviti, da gre za četverjeni ščit s srčnim ščitom v sredini. Prvi kvadrat je četverjen z grbom Kastilje v prvem in četrtem kvadratu ter Leona v drugem in tretjem, drugi je sekan in prikazuje spredaj stari, zadaj pa novi grb Ogrske, tretji je prav tako sekan z grbom Sicilije spredaj in

Aragonije zadaj, v četrtem pa je grb Češke. Srčni ščit z zgoraj zaobljenim robom in koničastim zaključkom spodaj prikazuje sekani ščit, na katerem je spredaj avstrijski, zadaj pa stari burgundski grb.⁵⁶ Nad orlovima glavama je cesarska krona, katere vrh sega do roba pečata, na njeni notranji strani tik ob trakovih pa je z arabskimi številkami zapisana letnica 1712, in sicer 17 desno ter 12 levo od trakov. Legenda je napisana na ravnem traku in v kapitali. Z notranje strani jo omejujejo vzorec iz krožcev in križcev ter dve tanki črti, z zunanje pa lovorov venec. Lepo berljiv pečatni napis z manjšo poškodbo tvorijo enako visoke črke, izjema sta le okrajšavi za etc., ki sta napisani z manjšimi kapitalami. Pečatni napis sporoča ime lastnika pečatnika in nekaj njegovih naslovov ter se glasi CAROL · VI · D(ei) : G(ratia) : EL(ectvs) : ROM(anorvm) : IMP(erator) : S(emper) : A(vgvstvs) : GER(maniae) : HISP(aniae) : HUNG(ariae) : BOH(emiae)^{ETC} REX : ARCH(idvx) : AVST(riae) : DVX : BUR(gvndiae) : STYR(iae) : CARI(nthiae) : CAR(niolae) : CO(mes) : TYR(olis) : ^{ET} GORIT(iae). Skoraj vse besede so zapisane v okrajšani obliki, med seboj pa so praviloma ločene s pokončno postavljenima pikama.

Iz obdobja vladanja Karla VI. se je ohranila bogata zapuščina različnih tipov pečatov.⁵⁷ Glede obravnavanega primerka je Otto Posse prišel do zaključka, da gre za cesarski sekret, namenjen za zadeve Špodnje Avstrije, pojavljal pa naj bi se med letoma 1715 in 1728.⁵⁸ Kar se tiče datacije, je treba njegove ugotovitve na podlagi novih spoznanj nekoliko dopolniti. V pečatnem polju zapisana letnica 1712, ki jo je Posse spregledal, namreč predstavlja leto izdelave pečatnika, kar pomeni, da so z njim odtisnjeni pečati nastajali že od tega leta dalje. Po drugi strani je pregled arhivskega gradiva razkril, da se ti pojavljajo še vsaj do leta 1733.⁵⁹ V koroboraciji se ta tip pečata omenja kot *kajserlichen insigl*.⁶⁰ Zgodovinski arhiv Ljubljana hrani tri tovrstne primerke, Arhiv Republike Slovenije pa dva; obešeni so na listinah, katerih vsebina se nanaša na današnji slovenski prostor, kar postavlja pod vprašaj Possejevo ugotovitev, da naj bi bila ta serija pečatov namenjena pečatenju dokumentov za Špodnjo Avstrijo.⁶¹

11. *Pečat cesarice Marije Terezije (inv. št. N 1930).* Okrogel in iz rdečega voska izdelan pečat cesarice

⁵⁴ Karel VI. (* 1685 X 1, Dunaj; † 1740 X 20, Dunaj) je bil v letih 1711–1740 cesar Svetega rimskega cesarstva, avstrijski nadvojvoda in suveren preostalih habsburških dednih dežel. Poleg tega je bil ogrski, hrvaški in češki kralj, designirani protikralj Španije, leta 1713 je postal kralj Neaplja, med letoma 1713 in 1720 je bil kralj Sardinije, od leta 1720 pa je vladal še kot kralj Sicilije.

⁵⁵ Posse, *Die Siegel IV*, str. 11, Tafel 7 (7).

⁵⁶ Glej opombe 8, 20 in 43. Na novem grbu Ogrske se od 17. stoletja dalje pojavlja zlata krona na vrhu zelenega trohriba, iz katere raste srebrn patriarhov križ, te prvine pa na upodobitvi tega grba na pečatu cesarja Ferdinanda II. (inv. št. N 1939) še ni mogoče opaziti (Gall, *Österreichische Wappenkunde*, str. 181).

⁵⁷ Posse, *Die Siegel IV*, str. 9–13, Tafel 1–12.

⁵⁸ Prav tam, str. 11.

⁵⁹ ARS, AS 1063, ZL, št. 2862, 1727 IV 5, Gradec; št. 2863, 1727 IV 5, Gradec; ZAL, Zbirka listin Ljubljana, 1727 IV 5, Gradec; 1731 II 10, Gradec; 1733 VI 15, Gradec.

⁶⁰ ARS, AS 1063, ZL, št. 2862, 1727 IV 5, Gradec; št. 2863, 1727 IV 5, Gradec; ZAL, Zbirka listin Ljubljana, 1727 IV 5, Gradec; 1733 VI 15, Gradec.

⁶¹ Glej opombo 59.

Marije Terezije (1745–1765), katerega premer znaša 139 mm, sodi med zanimivejše v zbirki.⁶² Za razliko od ostalih predstavljenih primerkov je ta odtisnjen neposredno v okroglo kovinsko škatlico iz pozlačene bakrene pločevine, premera 157 mm in debeline 25 mm, katere pokrov ima premer 159 mm in debelino 13 mm. V škatlici so štiri luknje za vrstico, in sicer zgoraj dve skupaj in spodaj dve narazen, a je ta na vseh štirih mestih odrezana tik ob njenem robu.

Pečatno polje skoraj v celoti prekriva dvoglavi orel z nimboma, ki na prsih nosi ščit nepravilne oblike s kraljevo krono na vrhu. Ta je razdeljen na štiri vrste, v sredini pa je srčni ščit s knežjo krono. V prvi vrsti je šest polj, pri čemer je prvo četverjeno ter prikazuje grbe Kastilje, Leona, Aragonije in Sicilije, drugo je sekano s starim grbom Ogrske spredaj in novim zadaj, v naslednjih treh poljih sledijo grbi Češke, Dalmacije in Hrvaške, šesto pa je deljeno z grbom Slavonije zgoraj in Bosne spodaj. V drugi vrsti je prav tako šest polj, na katerih so grbi Burgundije (stari grb), Šlezije, Brabanta, Lombardije in Štajerske, zadnje pa je deljeno z grbom Koroške zgoraj in Kranjske spodaj. V tretji vrsti s sedmimi neenakimi polji so grbi Moravske, Burgaua, tretje je sekano s grbom Zgornje Lužice spredaj in Spodnje Lužice zadaj, sledijo pa še Habsburg, Sedmograška, Flandrija in Tirolska. V četrti vrsti s štirimi neenakimi polji so grbi Jeruzalemskega kraljestva, Lotaringije, Toskane in Bara, srčni ščit pa prikazuje Avstrijo.⁶³ Osrednji mo-

tiv v pečatnem polju obkroža pas, ki ga z obeh strani omejujeta točkasti črti med dvema tankima črtama. Na njem so upodobljeni grbi z različnimi kronami, in sicer na desni prikazujejo Mantovo, Luksemburg, Württemberg, Pfirt, Goriško in Alzacijo, na levi pa Parmo, Geldern-Jülich, Švabsko, Kyburg, Gradiško in Hennegau.⁶⁴ Nad orlovima glavama je cesarska krona, ki se dotika roba pečata, ponazorjenega z okrasnim vencem iz cvetov, ob njej pa je z arabskimi številkami zapisana letnica 1753, in sicer 17 desno in 53 levo od nje. Pečatno polje obkroža raven trak, na katerem je v kapitali zapisana dvovrstična legenda. Ta je na nekaj mestih močno poškodovana, zato si je treba pomagati z drugim primerkom.⁶⁵ Zelo dolg pečatni napis se glasi MARIA TH[ERE]SIA · D(ei) : [G(ratia) : ROM(anorvm) · IM]P(eratrix) · GER(manicae) · HUNG(ariae) · BOH(emiae) · DAL(matiae) : CROA(tiae) : SLAV(oniae) · [&C · RE]G(ina) · ARCHID(vciissa) · AUST(riae) · DUX · [BURG(vndiae) · S(vperioris) & I(nferioris) SIL(esiae) · BRAB(antiae) : MED(iolani) : STYR(iae) :] CARIN(thiae) · CAR(niolar) · MA[N] (tvaer) · PARM(ae) · & · PLAC(entiae) · LIMB(vrgi) · LUC(enbvrgr) · GELD(riae) · WIRT(embergae) · MARCH(iona) · / S(ancti) · R(omani) · I(mperii) · MOR(aviae) · [BUR(goviae) · S(vperioris) · & · I(nferioris) · LUS(atiae) · PR(incesa) · SUEV(iae) · & · TRANS(ilvaniae) ·] COM(itissa) · [HAB(sbvrgi) · FLAN(driae) ·] TYR(olis) · [FE]R(rati) · KYB(vrgi) · GOR(itia) · GRAD(iscae) · & ART(esiae) · LANDG[R(avina) ·] ALS(atiae) · COM(itissa) · NAM(vrci) · DOM(ina) · MAR(chiae) · SLAV(onice) · POR(tvs) · NAON(is) · SAL(inarvm) · &

⁶² Marija Terezija (* 1717 V 13, Dunaj; † 1780 XI 29, Dunaj) je bila edina vladarica habsburških dominijev in zadnja ženska predstavnica tega rodu. V letih 1740–1780 je med drugim vladala kot avstrijska nadvojvodinja ter ogrska, hrvaška in češka kraljica, leta 1745 pa je postala še cesarica Svetega rimskega cesarstva. Naslov je dobila kot žena cesarja, a ni nikdar vladala kot cesarica, niti se ni dala kronati. V zgodovino se je zapisala kot ena glavnih monarhinj dobe razsvetljenega absolutizma ter po zaslugi številnih reform, ki jih je izpeljala v deželah pod svojo oblastjo.

⁶³ Slavonija: zlata šesterokraka zvezda na modrem polju, pod njo srebrna kuna med valovitima srebrnima tramovima na zelenem polju; Šlezija: črn orel z zlatimi nogami, kljunom in krono, z rdečim jezikom ter s srebrnim polmesecem z deteljičastima zaključkoma in križcem na sredini na prsih in krilih na zlatem polju; grb Lombardije je preko rodbine Sforza prevzet od Viscontijev; polji na grbu Koroške sta zrcalno obrnjeni; Moravska: srebrno-rdeče šahiran orel z zlatimi nogami, kljunom, jezikom in krono na modrem polju; Burgau: zlat steber na petkrat rdeče-srebrno desno poševno sekanem polju; Zgornja Lužica: zlat zid s cinami na modrem polju; Spodnja Lužica: rdeč vol z zlatimi rogovi in kopiti na zelenem trohribu na srebrnem polju; Sedmograška: z rdečim tramom deljeni ščit, zgoraj rastoč črn orel z rdečim jezikom, desno nad njim zlato sonce in levo srebrn polmesec na modrem polju, spodaj sedem rdečih stolpov s cinami (4 : 3) na zlatem polju; Jeruzalemsko kraljestvo: zlat jeruzalemski križ na srebrnem polju; Lotaringija: rdeča desna lenta s tremi srebrnimi okrnjenimi orli na zlatem polju; Toskana: šest krogel na zlatem polju (1 : 2 : 2 : 1), zgornja je nekoliko večja in je modre barve ter okrašena s tremi zlatimi lilijami (2 : 1), preostalih pet pa je rdečih; Bar: dve druga od druge obrnjeni zlati mreni s srebrnimi očmi in zobmi na zlatimi križi posejanem modrem polju (Gall, *Österreichische Wappenkunde*, str. 145–146, 165–166, 176–179, 187–189, 190–191,

194–195 in 196–198); za preostale grbe glej opombe 8, 9, 17, 20, 27 in 43.

⁶⁴ Mantova: rdeč mantuanski križ, ob njem štirje v desno obrnjeni črni orli na srebrnem polju; Luksemburg: rdeč lev z zlatimi kremplji, jezikom in krono na devetkrat srebrno-modro deljenem polju; Württemberg: trije drug nad drugim ležeči črni jelenovi rogovi na zlatem polju; Pfirt: zlati ribi, obrnjeni druga od druge, na rdečem polju; Goriška: desno poševno sekani ščit, zgoraj zlat lev s krono ter rdečimi kremplji in jezikom na modrem polju, spodaj petkrat srebrno-rdeče levo poševno sekano polje; Alzacija: zlata desna lenta, zgoraj tri (1 : 2) in spodaj tri (2 : 1) zlate krone na rdečem polju; Parma: dvakrat sekani ščit, v prvem in tretjem polju šest modrih lilij (3 : 2 : 1) na zlatem polju, na srednjem polju portugalski grb (pet modrih ščitkov (1 : 3 : 1) s po petimi srebrnimi kroglicami (2 : 1 : 2) na srebrnem polju, okrog njega rdeča obroba s sedmimi zlatimi stolpi) na prekrizanih ključih in zlati palici na rdečem polju; Geldern-Jülich: sekani ščit, spredaj v levo obrnjen črn lev z rdečimi kremplji in jezikom na zlatem polju, zadaj v desno obrnjen zlat lev s krono ter rdečimi kremplji in jezikom na modrem polju; Švabska: trije drug nad drugim hodeči črni levi na zlatem polju; Kyburg: zlata desna lenta, zgoraj in spodaj zlat lev na rdečem polju; Gradiška: deljeni ščit, zgoraj zlato in spodaj modro polje s srebrnim sidrnim križem s spodnjim krakom v obliki sidra; Hennegau: črn lev z rdečimi kremplji in jezikom na zlatem polju (Gall, *Österreichische Wappenkunde*, str. 130, 146–147, 148, 149–150, 155–156, 157–158, 162, 172–173, 191–193 in 195–196).

⁶⁵ Posse, *Die Siegel IV*, str. 17, Tafel 22 (2). V prepisu pečatnega napisa manjša napaka pri LANDGRA namesto LANDGR.

MECH(liniae) [· &C. &C.]. Vse črke so enako visoke, večina besed pa je zapisanih v okrajšani obliki in so praviloma s pikami ločene med seboj.

Uporabo serije pečatov, ki ji pripada obravnavani primer, je mogoče časovno zelo natančno omejiti. V pečatnem polju zapisana letnica 1753 razkriva leto izdelave pečatnika, besedilo pečatnega napisa, v katerem se Marija Terezija omenja kot *Romanorum imperatrix*, pa pove, da ga je uporabljala v obdobju cesarjevanja svojega moža, torej do leta 1765.⁶⁶ Pečatenje s takšnim pečatom je cesarica najavila kot *besiegelt mit unserm kaiserlichen königlichen und ertzhertzoglichen anhangenden grösseren insiegel*.⁶⁷ Ta pečatnik je uporabljala avstrijska dvorna pisarna, je pa tudi Marija Terezija v času svoje štiridesetletne vladavine izdajala več serij pečatov.⁶⁸

12. *Pečat cesarja Franca II. (inv. št. N 1929)*. V zbirki je shranjen tudi pečat Franca II. (1792–1806), zadnjega cesarja Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti.⁶⁹ Izdelan je iz svetlordečega voska in je okrogle oblike, premera 129 mm. Odtisnjen je neposredno v okroglo škatlico iz svetlorjavega struženega lesa, premera 155 mm in debeline 26 mm. Ohranjen je tudi njen pokrov, katerega premer in debelina znata 157 mm oziroma 21 mm. Oba dela sta v zelo dobrem stanju, njuni površini pa sta gladki. Škatlica ima štiri luknje, in sicer zgoraj dve skupaj in spodaj dve narazen, skozi katere je potegnjena skoraj v celoti ohranjena črno-rumena pletena tekstilna vrstica.

Vsi elementi v pečatnem polju so umetniško dovršeni in nudijo pravo bogastvo podatkov. Osrednje mesto pripada dvoglavemu orlu z nimboma, upodobljenemu na ščit nepravilne oblike in s cesarsko krono na vrhu, ki ga na vsaki strani s sprednjima nogama držita grifona. V desni nogi drži skupaj meč in cesarsko žezlo, v levi pa cesarsko jabolko. Na prsih nosi velik ščit s cesarsko krono na vrhu ter z rahlo zaobljenim spodnjim robom in manjšo konico na sredini, obdan z verigo reda zlatega runa. Pod njim visita še veriga reda sv. Štefana in trak z vojaškim redom Marije Terezije. Ščit je razdeljen na osem polj (3 : 2 : 3) s srčnim ščitom v sredini, na njem pa je upodobljeno veliko grbov. Prvo polje v prvi vrsti je četverjeno ter prikazuje Dalmacijo, Hrvaško, Slavonijo in Sedmograško, v sredini pa je srčni ščit s krono sv. Štefana, na katerem sta grba Ogrske, in sicer stari spredaj in novi zadaj. Drugo je razdeljeno na deset polj (3 : 3 : 4), na

njih pa so Spodnja Avstrija, Zgornja Avstrija, Štajerska, Koroška, Kranjska, Tirolska, Trento, Briksen, Goriška in Gradiška. Tretje ima pet polj (2 : 3), na katerih so Moravska, Šlezija, Zgornja Lužica, Tešin in Spodnja Lužica, na srčnem ščit s krono sv. Vlacava pa je Češka. Prvo polje v drugi vrsti je razdeljeno na šest polj (2 : 2 : 2), ki prikazujejo Salzburg, Eichstätt, Passau, Berchtesgaden, Breisgau in Ortenau. Drugega prav tako sestavlja šest polj (2 : 2 : 2), na katerih so upodobljeni grbi Württemberg, Švabske, Burgau, Nellenburg, Hohenberg in Lindau. Prvo polje v tretji vrsti ima osem polj (3 : 2 : 3) ter prikazuje Lodomerijo, Auschwitz in Zator, sledi sekano polje z grbom Kastilje spredaj in Leona zadaj, temu pa še sekano polje z grbom Sicilije spredaj in Indije zadaj, zatem je Lotaringija, za njo je deljeno polje z Aragonijo zgoraj in Jeruzalemskim kraljestvom spodaj, zadnji pripada Anjouju, v srčnem ščit s krono pa je grb Galicije. Drugo tvori osem polj (3 : 3 : 2), na katerih so upodobljeni Habsburg, Predarlška, Hohenems, Bregenz, Sonnenberg, Rothenfels, Blumenegg in Hofen. Zadnje je razdeljeno na osem polj (3 : 2 : 3) ter prikazuje Padovo, Verono in Vicenzo, sledi sekano polje z grbom Istre spredaj in Furlanije zadaj, nato je deljeno polje z Zadrom zgoraj in Albanijo spodaj, zatem so Kandija (Kreta), Parma in Piacenza, zadnje polje je sekano z grbom Cipra spredaj in Raške zadaj, srčni ščit z doževim pokrivalom pa vsebuje grb Benetk. V konici ščita je grb Slovenske marke, medtem ko je na srčnem ščit upodobljen dvoglavi orel s kronama in prsnim ščitom z grbom Avstrije, ki v desni nogi drži meč, v levi pa cesarsko jabolko.⁷⁰ Okrog pe-

⁷⁰ Zgornja Avstrija: sekani ščit, spredaj zlat orel z rdečimi kremplji in jezikom na črnem polju, zadaj trikrat srebrno-rdeče sekano polje; Trento: črn orel z rdečim jezikom ter z zlatimi nogami, kljunom in deteljicastima sponkami na krilih, prekrit z zlatimi plameni, na srebrnem polju; Briksen: srebrno jagnje z zlatim nimbom, ki na zlatem drogu v obliki križa nosi srebrn cerkveni prapor z rdečim križem, na rdečem polju; Gradiška (drugačen grb kot v opombi 64): srebrn sidrni križ na zlato-modro deljenem polju; Tešin: zlat orel z rdečimi nogami, kljunom in jezikom ter z zlatimi kremplji na modrem polju; Salzburg: sekani ščit, spredaj črn lev z rdečimi kremplji in jezikom na zlatem polju, zadaj srebrn tram na rdečem polju; Eichstätt: srebrn pastorel na rdečem polju; Passau: rdeč volk na srebrnem polju; Berchtesgaden: srebrna prekrizana ključa z navzven obrnjenimi zobci na rdečem polju; Breisgau: rastoč rdeč lev z zlatimi kremplji, jezikom in krono na srebrnem polju; Ortenau: rdeč grad z dvema stolpoma in vrati s srebrnima vratnima kriloma na zlatem polju; Nellenburg: trije drug nad drugim ležeči modri jelenovi rogovi na zlatem polju; Hohenberg: drug proti drugemu obrnjena zlata roga na srebrno-rdeče deljenem polju; Lindau: zelena lipa s koreninami na zlatem polju; Lodomerija: šestkrat srebrno-rdeče šahirana dvovrstična tramova na modrem polju; Auschwitz: moder orel z zlatimi nogami in kljunom ter rdečim jezikom na srebrnem polju; Zator: srebrn orel z zlatimi nogami in kljunom ter rdečim jezikom na modrem polju; Anjou: z zlatimi lilijami posejano modro polje z rdečim turnirskim ovratnikom s petimi oprsniki na vrhu; Galicija: z rdečim tramom deljeno modro polje, zgoraj črna kavka, spodaj tri zlate krone (2 : 1); Predarlška: rdeča tridelna cerkvena zastava s črnimi nitkami spodaj na treh rdečih obročih, zgoraj prepletena z dvema in spodaj

⁶⁶ PAM, PAM/0001 ZL, št. 783, 1753 VI 6, Dunaj; št. 791, 1755 IX 18, Dunaj; št. 794, 1756 IV 17, Dunaj; št. 797, 1757 II 5, Dunaj; št. 812, 1761 VI 13, Dunaj; št. 817, 1763 XII 5, Dunaj; št. 822, 1765 VII 27, Innsbruck.

⁶⁷ PAM, PAM/0001 ZL, št. 783, 1753 VI 6, Dunaj; št. 791, 1755 IX 18, Dunaj.

⁶⁸ Posse, *Die Siegel IV*, str. 15–22, Tafel 18–36.

⁶⁹ Franc II. (* 1768 II 12, Firence; † 1835 III 2, Dunaj), pripadnik habsburško-lotarinske dinastije, je leta 1804 ustanovil Avstrijsko cesarstvo in mu kot Franc I. vladal do svoje smrti. Naslov izvoljenega rimskega cesarja je nosil do avgusta 1806, ko se je zaradi širjenja Napoleonove moči odločil za abdikacijo.

čatnega polja teče raven trak s pečatnim napisom, ki ga z notranje strani omejuje poudarjen rob, z zunanje pa lovorov venec. Površina legende ni povsem ravna, kar je verjetno posledica napake pri odtisu. V kapitali zapisan lepo berljiv napis sporoča: FRANC(iscvs) · II · D(ivina) · F(avente) · CL(ementia) · E(lectvs) · R(omanorvm) · IMP(erator) · S(emper) · A(vgvstvs) · HÆR(editarivs) · AUST(riæ) · IMP(erator) · GER(manias) · IER(osolymas) · HVNG(arias) · BOH(emias) · DAL(matias) · CR(oatias) · SL(avonias) · GAL(icias) · LOD(omerias) · REX · A(rchidvx) · AVST(riæ) · DVX · LOTH(aringias) · VEN(etiarvm) · SAL(isbvrgi) · STYR(ias) · CAR(inthias) · CARN(iolas) · M(agnvs) · P(rinceps) · TRANS(ilvanias) · M(archio) · MOR(aviae) · D(vx) · WUR(tembergas) · SIL(esias) · PAR(mas) · C(omes) · HAB(sbvrgi) · TYR(olis) · L(andgravivs) · BRIS(govias) ·.⁷¹ Vse črke so enako visoke, besede pa so med seboj ločene s pikami.

Na podlagi upodobljenih grbov in pečatnega napisa je mogoče nastanek predstavljenega primerka zelo natančno določiti. Kot je pravilno ugotovil že Otto Posse, gre za veliki majestetni pečat, ki je bil odtisnjen po ustanovitvi Avstrijskega cesarstva in določitvi novega velikega grba 11. avgusta 1804 ter pred abdikacijo cesarja Franca II. 6. avgusta 1806.⁷² V času svoje vladavine kot cesar Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti je Franc II. uporabljal celo vrsto različnih pečatnikov.⁷³

na vsakem kraku s tremi tankimi črnimi črtami, na srebrnem polju; Hohenems: zlat kozorog s črnimi rogovi in kopiti ter rdečim jezikom na modrem polju; Bregenz: srebrn steber s tremi črnimi hermelinovimi repi na krznem polju; Sonnenberg: zlato sonce nad zlatim trohribom na modrem polju; Rothenfels: črna tridelna cerkvena zastava z nitkami na treh obrocih na zlatem polju; Blumenegg: deljeni ščit, zgoraj rastoč rdeč lev na zlatem polju, spodaj osemkrat valovito srebrno-modro deljeno polje; Hofen: sv. Pantaleon, ki se z rokama drži za glavo, z ladjo v ozadju na srebrnem polju; Padova: rdeč križ na srebrnem polju; Verona: zlat križ na modrem polju; Vicenza: srebrn križ na rdečem polju; Istra: zlata koza z rdečimi rogovi in kopiti na modrem polju; Furlanija: zlat orel z rdečimi nogami, kljunom in jezikom ter z zlatimi kremplji in krono na modrem polju; Zadar: vitez v oklepu na črnem konju na srebrnem polju, ki v rokah drži prapor in ščit z rdečim križem na srebrnem polju; Albanija: rdeč lev na srebrnem polju; Kandija: deljeni ščit, zgoraj črn Zevsov orel z zlatim snopom strel na srebrnem polju, spodaj srebrn kentaver na rdečem polju; Parma in Piacenza: šest modrih lilij (3 : 2 : 1) na zlatem polju; Ciper: rdeč lev z zlatimi kremplji, jezikom in krono na devetkrat srebrno-modro deljenem polju; Raška: tri srebrne podkve (2 : 1) na modrem polju; Benetke: zlat lev s krili in nimbov ter z rdečimi kremplji in jezikom, držeč meč v desni šapi, na modrem polju; Slovenska marka: črn slovenski klubuk z rdečo podlogo in vrvicami s čopi na srebrnem (prvotno zlatem) polju (Gall, *Österreichische Wappenkunde*, str. 126, 129, 130–131, 135–136, 137, 139–140, 141–142, 144, 145, 148, 149, 179, 185–186, 192–193, 194, 198–200, 202, 203–204, 205, 206–207, 208, 209, 210, 211–212, 213, 214–215 in 224); za preostale grbe glej opombe 2, 8, 17, 20, 43, 63 in 64.

⁷¹ Posse, *Die Siegel IV*, str. 28. V prepisu pečatnega napisa manjša napaka pri HIER namesto IER.

⁷² Prav tam.

⁷³ Prav tam, str. 27–30, Tafel 48–57.

13. *Pečat cesarja Ferdinanda I. (inv. št. N 1928)*. Zadnji v vrsti originalnih odtisov pripada cesarju Ferdinandu I. (1835–1848).⁷⁴ Pečat okrogle oblike, premera 138 mm, je izdelan iz svetlordečega voska in odtisnjen neposredno v okroglo škatlico iz struženega lesa, premera 159 mm in debeline 24 mm, pobarvano s svetlooranžno barvo. Premer in debelina njenega pokrova znašata 160 mm oziroma 21 mm, približno polovica njegovega notranjega roba pa je odlomljena. Na notranji strani ima napis s svinčnikom s konca 19. stoletja, ki se glasi: *Grosses Siegel Kaiser Ferdinand I. 1835–48*. Škatlica ima zgoraj dve luknji drugo ob drugi ter spodaj dve razmaknjeni, v eni od njih pa je še viden skromen ostanek vrvice, a ga ni mogoče podrobneje analizirati. Voščeni del predmeta je precej poškodovan, saj je na več mestih odlomljen in odkrušen, ima pa tudi več razpok na površini.

Kljub poškodbam analiza pečatnega polja ne predstavlja večjih težav. Osrednje mesto zavzema ščit nepravilne oblike s cesarsko krono na vrhu, ki ga z vsake strani s sprednjima nogama držita grifona. Na njem upodobljeni dvoglavi orel s kronama drži v desni nogi meč in cesarsko žezlo, v levi pa cesarsko jabolko. Njegovo telo skoraj v celoti prekriva velik ščit z rahlo zaobljenim spodnjim robom in manjšo konico na sredini, ki ga obdaja veriga reda zlatega runa. Pod njim na desni strani s traku s pentljo na sredini visi cesarski red Leopolda, na levi je veriga reda sv. Štefana, pod obema pa je še trak z vojaškim redom Marije Terezije. Prsni ščit je razdeljen na osem polj (3 : 2 : 3) s srčnim ščitom v sredini in vsebuje veliko množico grbov. Prvo polje je četverjeno ter prikazuje Ogrsko (stari grb), Dalmacijo, Hrvaško in Slavonijo, na srčnem ščitu v sredini s krono sv. Štefana pa je Ogrska (novi grb). Drugo je prav tako četverjeno in ima grbe Würzburga, Frankovske in nemškega viteškega reda, medtem ko je četrti neopredeljiv oziroma gre za prazno polje. Tretje je razdeljeno na pet polj (2 : 3), na katerih so Moravska, Šlezija, Zgornja Lužica, Tešin in Spodnja Lužica, v sredini pa je srčni ščit s krono sv. Vavla in grbom Češke. Obe polji v drugi vrsti sta sestavljeni iz šestih polj (2 : 2 : 2). V prvem so Sedmograška, Kumanija, Bosna, Bolgarija, Srbija in Raška, v drugem sta v zgornji vrsti sekani polji z upodobitvami grbov Kastilje in Leona oziroma Sicilije in Indije, sledijo pa še Aragonija, Jeruzalemsko kraljestvo, Anjou in Kalabrija. Prvo polje v tretji vrsti ima devet polj (3 : 2 : 4), na katerih so Lodomerija, Krakov, Mazovija, Sandomierz, Volinija, Auschwitz,

⁷⁴ Ferdinand I. (* 1793 IV 19, Dunaj; † 1875 VI 29, Praga) je bil drugi od štirih avstrijskih cesarjev iz habsburško-lotarinške dinastije. Od leta 1830 je vladal kot kralj Ogrske in Hrvaške, med letoma 1835 in 1848 pa med drugim še kot kralj Češke in cesar Avstrijskega cesarstva. Zaradi zdravstvenih težav ni bil sposoben samostojno izvajati oblasti, zato je obdobje njegove vladavine zaznamoval Metternichov absolutizem. Oba sta bila prisiljena odstopiti s položajev v revolucionarnem letu 1848.

Lublin, Zator in Podlahija, srčni ščit s krono v sredini pa vsebuje grb Galicije. Drugo je četverjeno ter prikazuje Istro, Furlanijo in Trst ter na sekanem polju Gradiško spredaj in Goriško zadaj. Zadnje polje v tretji vrsti ima šest polj (2 : 2 : 2), na katerih si sledijo Zgornja Avstrija, Štajerska, Kranjska, Koroška, Salzburg in Berchtesgaden, na srčnem ščitu z avstrijsko nadvojvodsko krono pa je Spodnja Avstrija. V konici ščita je Slovenska marka, srčni ščit pa je sekan na tri polja z upodobitvami grbov Habsburga, Avstrije in Lotaringije.⁷⁵ V kapitali zapisano legendo z notranje strani omejuje poudarjen rob, z zunanje pa slabo ohranjen lovorov venec. Močno poškodovan napis se glasi: [FERD]IN[ANDU]S · I : AUST(riae) : IM[P(erator) : HIER(osolimae)] : HUNG(ariae) : [BOH(emiae) : DAL(matiae) : C]R(oatie) : SL(avoniae) : GAL(iciae) : LOD(omeriae) : REX : A(rchidvx) : A(vstriae) : LOTH(aringiae) : SAL(isbvrge) : WIRC(ebvrge) : FRANC(oniae) : DUX : STYR(iae) : CAR(inthiae) [: CARN(iolae) : M(agnvs) : D(vx) : CRAC(oviae) : M(agnvs) : P(rinceps) : T]RANS(ilvaniae) : M(archio) : MOR(aviae) : SIL(esiae) : HAB(sbvrgi). Sestavlja jo ga enako visoke črke, razmak med besedami pa ponazarjata dve piki. Za njegovo razvozlanje je treba poseči po bolje ohranjenem primerku istega tipa pečata.⁷⁶

Pregled arhivskega gradiva je pokazal, da je ta serija pečatov nastajala le v letih 1835–1836, kar je torej čas nastanka obravnavanega predmeta.⁷⁷ Prva letnica označuje nastop vladavine Ferdinanda I., druga pa regulacijo velikega grba. Pečatenje s takšnim

pečatom je cesar najavil kot *besiegelt mit unserem kaiserl. königl. und erzherzoglich anhangenden größeren insiegel*.⁷⁸ Od leta 1836 se pojavlja nova serija, ki po videzu močno spominja na staro, a je pri njej mogoče opaziti večje spremembe pri izboru in razporeditvi na ščitu upodobljenih grbov.⁷⁹

14. *Odliček pečata cesarja Leopolda I.* (inv. št. N 1927). V zbirki sta poleg trinajstih originalnih vladarskih pečatov shranjena še dva odlitka istega tipa pečata cesarja Leopolda I. (1658–1705).⁸⁰ Kdaj sta nastala, ni znano, nesporno pa je, da gre za odlitka dveh različnih predmetov. Izdelana sta iz papirmaseja in odtisnjena na papirnato podlago. Prvi je iz nekoliko temnejšega materiala in je okrogle oblike, premera 95 mm in debeline 5 mm. Na površini ima več razpok, poškodovan pa je tudi manjši del legende in roba, a vse to ne vpliva na razpoznavnost posameznih elementov.

V središču umetelnega pečatnega polja prevladuje dvoglavi orel z nimboma, ki v desni nogi drži meč, v levi pa cesarsko žezlo. Na prsih nosi ovalen ščit v baročni kartuši, obdani z verigo reda zlatega runa, nad njo pa je krona, ki jo z vsake strani držita na kartuši ležeča angela. Sekani ščit prikazuje stari grb Ogrske spredaj in novega zadaj s srčnim ščitom v sredini, katerega podoba je zaradi obrabljenosti neprepoznava. ⁸¹ Z uporabo primerjalnega gradiva je mogoče ugotoviti, da je bil na njem upodobljen avstrijski grb.⁸² Nad orlovima glavama je cesarska krona, na njeni notranji strani pa je z arabskimi številkami in s kapitalami zapisano · 16 · H · G · M · 75 ·. Osrednji motiv obkroža pas, ki je z notranje in zunanje strani omejen s po dvema črtama. Grbi na njem so na desni in levi strani upodobljeni na ovalnih ščitih v kartušah in s kronami nad njimi, medtem ko je spodnji prikazan na spodaj polkrožnem ščitu v drugačni kartuši in je edini postavljen pokončno. Na desni so grbi Dalmacije, Bosne, Češke in Slavonije, na levi Hrvaške, Švabske, Srbije in Galicije (stari grb), spodnji pa pripada Lodomeriji.⁸³ Ves vmesni prostor med ščiti je do zadnjega kotička zapolnjen z raznimi drobnimi in zelo natančno izdelanimi vzorci. V kapitali in na ravnem traku zapisan pečatni napis je od

⁷⁵ Würzburg: tri srebrne konice na rdečem polju; Frankovska: rdeče-srebrno četverjeni prapor na zlatem drogu na modrem polju; nemški viteški red: črn grški križ s srebrno obrobo na srebrnem polju, na katerem sta srebrn lilijasti križ in ščit s črnim orlom na zlatem polju; Kumanija: rdeč lev z zlatimi kremplji in krono na modrem polju, zgoraj ob njem srebrn polmesec in zvezda; Bolgarija: štiri tanke srebrne desne lente na modrem polju, v prostoru med drugo in tretjo lento srebrn volk na rdečem polju; Srbija: črna glava divje svinje s srebrnimi čekanoma, zlatim jezikom in srebrno puščico v odprtem gobcu na rdečem polju; Kalabrija: srebrn križ na črnem polju; Krakov: srebrn orel z zlatima deteljicastima sponkami na kriilih na rdečem polju; Mazovija: srebrn orel na rdečem polju; Sandomierz: sekani ščit, spredaj šestkrat rdeče-srebrno deljeno polje, zadaj devet zlatih zvezd (3 : 3 : 3) na modrem polju; Volinija: srebrn osemkotni križ z dvojnimi črnimi robovi na modrem polju, na sredini križa je ščit s črnim orlom s srebrno črko V na prsih na srebrnem polju; Lublin: črn orel na srebrnem polju; Podlahija: jezdec z oklepom v galopu z dvignjenim mečem in ščitom z lorenskim križem na srebrnem polju; Trst: deljeni ščit, zgoraj črn dvoglavi orel s kronama in rdečimi kremplji na zlatem polju, spodaj z zlato sulično ostjo sv. Sergeja prekrito rdeče polje s srebrnim tramom (Gall, *Österreichische Wappenkunde*, str. 140–141, 162, 166, 183, 186, 200, 201, 210–211, 212, 215 in 216); za preostale grbe glej opombe 2, 8, 17, 20, 43, 63, 64 in 70. Grb Slovenske marke je poškodovan.

⁷⁶ StaLois, A, StaLois I.A.258, 1836 V 4, Dunaj.

⁷⁷ PAM, PAM/0001 ZL, št. 1065, 1835 V 24, Dunaj; št. 1073, 1836 XI 3, Dunaj; StaLois, A, StaLois I.A.258, 1836 V 4, Dunaj; ARS, AS 1063, ZL, št. 3025, 1836 VIII 25, Dunaj.

⁷⁸ PAM, PAM/0001 ZL, št. 1065, 1835 V 24, Dunaj; št. 1073, 1836 XI 3, Dunaj; ARS, AS 1063, ZL, št. 3025, 1836 VIII 25, Dunaj.

⁷⁹ StaAWY, Urkunden, Urkunde 412, 1836 IX 7, Dunaj; PAM, PAM/0001 ZL, št. 1074, 1837 I 2, Dunaj; št. 1076, 1838 III 18, Dunaj; št. 1077, 1838 IV 28, Dunaj; št. 1078, 1838 VIII 30, Dunaj; št. 1079, 1839 VII 8, Dunaj; št. 1093, 1848 III 12, Dunaj; GMK, L65, 1839 VI 13, Dunaj.

⁸⁰ Glej opombo 48.

⁸¹ Glej opombe 8, 43 in 56.

⁸² Posse, *Die Siegel III*, Tafel 67 (2); gl. op. 8.

⁸³ Roka v bosenskem grbu ni v oklepu in je brez ovratnika; glava divje svinje v srbskem grbu je brez puščice v gobcu; Galicija (stari grb): tri zlate krone (2 : 1) na modrem polju (Gall, *Österreichische Wappenkunde*, str. 199); dvovrstična tramova na lodomerskem grbu sta osemkrat šahirana; za preostale grbe glej opombe 20, 43, 63, 64, 70 in 75.

pečatnega polja ločen s tanjšim lovorovim vencem. Sestavljajo ga enako visoke črke, z izjemo okrajšave za etc., razmak med besedami pa je ponazorjen s pikami. Zelo lepo berljiv napis sporoča: LEOPOLD-VS · D(ei) · G(ratia) · EL(ectvs) : ROM(anorvm) : IMP(erator) : S(emper) · A(vgvstv) · GER(maniae) : HVNG(ariae) : BOH(emiae) : REX · ARCHID(vx) : AVST(riae) : DVX · BVRG(vndiae) : ST[YR]LÆ : COMES : TYR(olis) ^{zc}, nad zadnjo okrajšavo pa je rastlinski motiv v obliki križa.⁸⁴ Rob pečata predstavlja debelejši lovorov venec, ki je na štirih mestih prekinjen s cvetličnimi vzorci.

Letnica 1675, zapisana na notranji strani oboda krone, pomeni leto izdelave pečatnika in obenem začetek izdajanja te serije pečatov. Gre za *secretum majus* za Ogrsko, kako dolgo je ostal v uporabi, pa zaradi pomanjkanja gradiva ni mogoče ugotoviti.⁸⁵ Nerešeno ostaja tudi vprašanje inicialk H · G · M, zapisanih na kroni, a se zdi smiselna domneva, da se v njih skrivata ime in priimek pečatorezca, ki je izdelal ta pečatnik.

15. *Odlitek pečata cesarja Leopolda I. (inv. št. N 1542)*. Drugi odlitek je prav tako okrogle oblike, premera 95 mm in debeline 5 mm. Izdelan je iz svetlejšega materiala, na njem pa razen nekaj razpok ni drugih poškodb. Zanj veljata enaka umetnostnozgodovinska analiza in datacija kot za predmet, predstavljen v prejšnjem podpoglavju.

Sklep

Kljub majhnemu številu primerkov se je izkazalo, da gre pri vladarskih pečatih, shranjenih v Narodnem muzeju Slovenije, za zanimivo in zgodovinsko zelo pomembno gradivo. Služili niso le kot sredstvo overitve, ampak so bili namenjeni tudi širjenju vladarjeve propagande. To najbolj nazorno dokazuje izbor v pečatnem polju upodobljenih grbov, saj vladarji vanj niso vključevali le grbov dežel, ki so bile pod njihovo neposredno oblastjo, temveč tudi tiste, do katerih so se čutili upravičene ali so do njih gojili aspiracije. Pečati so tako odlični dokument časa, v katerem so nastali, in odražajo jasne politične ambicije vsakokratnih vladarjev.

Skladno s širjenjem Habsburžanov po Evropi se je na velikih ščitih v pečatnem polju pojavljalo vse več grbov, kar je naposled privedlo do neupoštevanja heraldičnih pravil. Vrhunec je ta praksa dosegla v 18. in 19. stoletju, ko je postalo bolj kot njihovo upoštevanje pomembno povečevanje vladarjeve moči in prikazovanje njegovih političnih ciljev. Pripadniki v Svetem rimskem cesarstvu vladajoče linije Habsburžanov so tako v svoje grbovne ščite vključevali tudi grbe dežel, ki so bile v rokah španske veje dinastije.

Najdemo jih na vseh obravnavanih pečatih od nadvojvode Karla II. (1564–1590) dalje, njihov pomen pa se ni zmanjšal niti po porazu v španski nasledstveni vojni (1701–1714). Najpogostejše so upodabljali grbe Kastilje, Leona, Aragonije in Sicilije, redkeje pa še Granade, Indije, Jeruzalemskega kraljestva in Kalabrije.

Zmage nad Turki, združitev habsburške in lotarinške dinastije, delitve Poljske in napoleonske vojne so imele od 17. do začetka 19. stoletja velik vpliv na oblikovanje pečatnih polj. Vanje so vladarji vključevali vse več grbov pridobljenih dežel, pa tudi izgubljenih ter tistih, do katerih so se čutili upravičene. Habsburžani so vseskozi kazali velik interes za balkanski prostor, kar je bila ne nazadnje posledica skoraj nenehnega vojnega stanja na meji z Osmanskim cesarstvom. Vojaški uspehi in politične težnje avstrijske dinastije so se pokazale tudi v upodobitvi grbov Sedmograške, Slavonije, Srbije in Bosne na pečatih njenih predstavnikov.⁸⁶ S poroko Marije Terezije s Francem I. Štefanom Lotarinškim je grb habsburške dinastije doživel večje spremembe – med drugim je bil obogaten z grbi Anjouja, Bara, Jülicha, Lotaringije in Toskane. Za razvoj pečatov so bile pomembne tudi delitve Poljske med Rusijo, Prusijo in Habsburško monarhijo v letih 1772, 1793 in 1795, pri čemer se je slednja udeležila le prve in tretje. Avstrijski vladarski hiši so z njima pripadli Auschwitz, Galicija, Lodomerija, Krakov, Lublin, Mazovija, Podlahija, Sandomierz in Zator, njihovi grbi pa so našli mesto na ščitu v pečatnem polju. Podobno velik vpliv je imelo širjenje Napoleonove moči po stari celini. Mirovni sporazum, sklenjen oktobra 1797 v Campoformiu, je z ukinitvijo Beneške republike na novo začrtal državne meje. Habsburška monarhija je tedaj na račun Francije izgubila nekaj ozemelj, a je v zameno dobila ozemlja ukinjene republike v severni Italiji, Istri in Dalmaciji. Obstoječim grbom so se tako pridružili še grbi novopridobljenih ozemelj, ki so prišla pod neposredno cesarjevo oblast (Padova, Verona, Vicenza, Furlanija, Zadar in Benetke), poleg njih pa še grbi Albanije, Kandije in Cipra, do katerih je cesar Franc II. kot pravni naslednik *Serenissime* gojil aspiracije. Do teritorialno-političnih sprememb je v začetku 19. stoletja prišlo tudi na območjih današnje Avstrije in Nemčije, kjer je cesar na podlagi sekularizacije dobil več prej samostojnih cerkvenih kneževin in je nato na predvečer konca Svetega rimskega cesarstva z njihovimi grbi obogatil svoj veliki grb. Po ustanovitvi Avstrijskega cesarstva leta 1804 je cesarska propaganda vladarja predstavljal kot zaščitnika balkanskih kristjanov, živčih pod turško oblastjo, kar se je odrazilo tudi v oblikovanju velikega grba, kamor so med drugim vključili grbe Bolgarije, Srbije, Raške in Bosne.

⁸⁴ Tirovska nota Z je znak za okrajšavo »et«.

⁸⁵ Posse, *Die Siegel III*, str. 37. Posse napačno navaja, da se pečat pojavlja že od leta 1673 dalje.

⁸⁶ Grb Srbije je že leta 1606 izpričan na pečatu cesarja Rudolfa II. (Gall, *Österreichische Wappenkunde*, str. 186).

S povečevanjem števila grbov v pečatnem polju se je podaljševal tudi pečatni napis, ki je postajal vse bolj izpoveden. Zato so ga namesto v eno pogosto zapisali v dve vrstici, besede pa so zaradi varčevanja s prostorom vpisovali v okrajšani obliki. Pečati tako veljajo za prvovrsten vir za preučevanje vladarjeve ideologije in propagande, iz upodobitev v pečatnem polju je mogoče razbrati spremembe mode in uveljavljanje novih slogov, so pa seveda tudi nepogrešljiv pripomoček za grboslovne raziskave. Zelo povedne so ugotovitve, v katerem obdobju je nastajala dotična serija pečatov, kateri dvorni organ jo je izdajal in komu je bila namenjena. Vsi vladarji so namreč uporabljali več pečatnikov, z njimi izdelani odtisi pa so imeli točno določeno vlogo. To je razvidno iz dejstva, da so bile posamezne serije pečatov namenjene za pečenje dokumentov za točno določene dele habsburškega dominija.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana
AS 1063, Zbirka listin

DAGS – Diözesanarchiv Graz-Seckau, Gradec
Pfarrurkunden

GMK – Gorenjski muzej, Kranj
L – Listine

KLA – Kärntner Landesarchiv, Celovec
AUR – Allgemeine Urkundenreihe
KLA-457 – Ständisches Archiv, Urkunden

NMS – Narodni muzej Slovenije
Akcesija oktober 1990–maj 1998.
Erwerbungen 1889–1896.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor
PAM/0001, Zbirka listin

StaAWo – Stadtarchiv Worms
Abt. 1 A I – Allgemeines

StaAWY – Stadtarchiv Waidhofen an der Ybbs
Urkunden

StaLois – Stadtarchiv Langenlois
A – Originalurkunden

StiAStP – Stiftsarchiv Sankt Paul im Lavanttal
UK – Urkunden St. Paul

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
Zbirka listin Ljubljana

SPLETNI VIRI

<http://gams.uni-graz.at/context:sis>.
<http://monasterium.net:8181/mom/home>.

LITERATURA

Ewald, Wilhelm in Felix Hauptmann: *Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte* (Hrsg. G. v. Below u. F. Meinecke), Abteilung IV: Hilfswissenschaften und Altertümer; Siegelkunde (von Wilhelm Ewald), Wappenkunde (von Felix Hauptmann). München, Berlin: R. Oldenbourg, 1914.

Gall, Franz: *Österreichische Wappenkunde. Handbuch der Wappenwissenschaft* (3., unveränderte Auflage), Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 1996.

Otorepec, Božo: Srednjeveški pečatniki iz zbirke Narodnega muzeja v Ljubljani. *Kronika* 29, 1981, zv. 3, str. 250–254.

Posse, Otto: *Die Siegel der Deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1806*, III. Band (1493–1711); IV. Band (1711–1806, 1871–1913). Dresden: Verlag der Wilhelm und Bertha v. Baensch Stiftung, 1912–1913.

Žvanut, Maja: *Zbirka pečatnikov v Narodnem muzeju v Ljubljani (Die Siegeltypsammlung des Nationalmuseums in Ljubljana)*. Ljubljana: Narodni muzej, 1993 (Situla 31).

S U M M A R Y

Rulers' seals from the collection of the Slovenian National Museum

The National Museum of Slovenia holds thirty-seven seals that form a minor part of the general collection of seals and signet rings. Compared to similar institutions abroad, their number is rather insignificant, which is a result of lacking interest in this kind of materials within the first decades into the establishment of the museum (1821). This contribution only deals with the seals of rulers, which make up 40.5% of the seal collection and are, despite being numerically modest, extremely interesting and hence worthy of a thorough examination.

The materials were studied in several steps. First, we conducted all measurements and analysed all physical properties of each object. Then followed the art historical categorisation and interpretation of seal inscriptions. Some specimen turned out to have been ascribed to wrong rulers and thus misdated. Therefore, it was only on establishing the provenance of

all objects and with the use of comparative materials that we could roughly estimate the time of their origin and place them in a chronological order. In addition, we needed to ascertain the intended use of the series of examined seals.

Seals are an extraordinary, but often overlooked historical source. Seal depictions became more artistically sophisticated throughout centuries, also by breaking heraldic rules in the recent periods. They

reflect various art styles (e.g. Baroque) and above all serve as a splendid source for studying rulers' ideologies and propagandas. In other words, containing a considerable number of coats-of-arms, rulers' seals constitute a veritable treasury for heraldic research. Equally significant are seal inscriptions, which generally contain abbreviations of the rulers' most important titles.

1. Pečat kraljice Blanke Marije (inv. št. N 1953)
(foto: Tomaž Lazar).

2. Fragment pečata kralja Maksimilijana I.
(inv. št. N 1956) (foto: Tomaž Lazar).

3. Pečat nadvojvode Karla II. (inv. št. N 1946) (foto: Tomaž Lazar).

4. Pečat cesarja Rudolfa II. (inv. št. N 1942)
(foto: Tomaž Lazar).

5. Pečat cesarja Ferdinanda II. (inv. št. N 1941)
(foto: Tomaž Lazar).

6. Pečat cesarja Ferdinanda II. (inv. št. N 1939)
(foto: Tomaž Lazar).

7. Pečat cesarja Ferdinanda II. (inv. št. N 1940)
(foto: Tomaž Lazar).

8. Pečat cesarja Leopolda I. (inv. št. N 1935)
(foto: Tomaž Lazar).

9. Pečat cesarja Leopolda I. (inv. št. N 1933)
(foto: Tomaž Lazar).

10. Pečat cesarja Karla VI. (inv. št. N 1947)
(foto: Tomaž Lazar).

11. Pečat cesarice Marije Terezije (inv. št. N 1930)
(foto: Tomaž Lazar).

12. Pečat cesarja Franca II. (inv. št. N 1929)
(foto: Tomaž Lazar).

13. Pečat cesarja Ferdinanda I. (inv. št. N 1928)
(foto: Tomaž Lazar).

14. Odlitek pečata cesarja Leopolda I. (inv. št. N 1927)
(foto: Tomaž Lazar).

15. Odlitek pečata cesarja Leopolda I. (inv. št. N 1542)
(foto: Tomaž Lazar).